

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЗ «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»**

Кафедра історії та археології

Олександр Набока, Ольга Дробишева, Євгенія Шевцова

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Частина 1

навчально-методичний посібник для здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 014.3 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
денної та заочної форм навчання

Видання 2-ге, виправлене і доповнене

Полтава
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2024

УДК 378.147.85(075.8)

Н 14

Рецензенти:

Гончаренко А. В.

– кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Радченко Н. М.

– доктор історичних наук, доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Набока О. В., Дробишева О. А., Шевцова Є. С.

Історія України. Частина 1 : навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014.3 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) денної та заочної форм навчання / Олександр Набока, Ольга Дробишева, Євгенія Шевцова ; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – 2-ге видання, виправлене і доповнене. – Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. 155 с.

Навчально-методичний посібник містить матеріали, що мають допомогти здобувачам спеціальності 014 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) опанувати першу частину освітнього компонента «Історія України». Хронологічно та тематично охоплює період середньовічної та початку ранньомодерної історії України.

Для здобувачів закладів вищої освіти всіх форм навчання, викладачів та вчителів історії.

УДК 378.147.85(075.8)

*Обговорено та схвалено кафедрою історії та археології
(протокол № 5 від 13 травня 2024 р.).*

*Рекомендовано до друку вченою радою
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(протокол № 11 від 31 травня 2024 р.).*

© Набока О. В., Дробишева О. А., Шевцова Є. С., 2024

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Структура освітнього компонента «Історія України».....	11
Програма освітнього компонента «Історія України» у 2 семестрі.....	16
Контроль успішності та критерії оцінювання здобувачів вищої освіти.....	22

Перший модуль

Тема 1. Проблеми середньовічної та ранньомодерної історії України.....	26
Тема 2. Східні слов'яни у переддержавний період.....	31
Семінар 1. Племінні союзи та племінні княжіння східних слов'ян.....	34
Тема 3. Русь наприкінці IX – у першій половині XI ст.....	37
Семінар 2–3. Виникнення та розвиток Русі в IX–XII ст. як державного утворення та суб'єкта міжнародних відносин.....	42
Семінар 4. Суспільно-економічний устрій Русі за «Руською Правдою».....	45
Тема 4. Київська держава у другій половині XI – XIII ст.....	48
Семінар 5. Русь і монголи.....	52
Тема 5. Галицько-Волинська держава.....	55
Семінар 6–7. Утворення та розвиток Галицько-Волинської держави.....	59
Семінар 8. Культурне життя Галицько-Волинської держави.	62

Другий модуль

Тема 1. Руські удільні князівства у складі сусідніх держав (друга половина XIV–XVI ст.).....	64
Семінар 9–10. Українські землі у складі Великого князівства Литовського.....	69
Тема 2. Українські землі у складі Речі Посполитої (кінець XVI – середина XVII ст.).....	73
Семінар 11. Конфесійна ситуація в XIV–XVI ст.....	76
Семінар 12. Економічний розвиток України в XVI – першій половині XVII ст.....	79
Тема 3. Становлення козацтва (XVI – середина XVII ст.).....	81
Семінар 13–14. Виникнення українського козацтва.....	85
Тема 4. Українська культура середньовічної та початку ранньомодерної доби.....	90
Семінар 15. Українська культура середньовічної та початку ранньомодерної доби.....	94
Контроль самостійної роботи.....	98
Додаткова індивідуальна самостійна робота (для здобувачів вищої освіти ЗФН).....	103
Теми для підготовки до контрольних-модульних робіт.....	109
Питання та тести для самоперевірки.....	115
Теми для підготовки до складання екзамену.....	132
Дотримання вимог академічної доброчесності.....	137
Література та джерела.....	142

ПЕРЕДМОВА

Історія України є провідним українознавчим курсом, одним з найважливіших у системі освіти сучасної України. Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014.3 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» освітній компонент «Історія України» є одним з центральних, без досконалого вивчення якого неможливо здобути належну фахову підготовку.

Здобувачів вищої освіти названої освітньої програми опановують його протягом 2–6 семестрів навчання (23,5/24 кредитів, 705/720 годин для денної та заочної форми навчання). Він покликаний сформувати у здобувачів освіти уявлення про основні етапи історії України, усвідомлення її місця в загальноєвропейському історичному процесі, навички наукового аналізу та уміння застосовувати набуті знання з вітчизняної історії у повсякденній діяльності для орієнтації в суспільно-політичному житті, оцінки суспільних явищ і подій та під час професійної діяльності як учителя історії в школі.

Мета: формування системи теоретичних знань і практичних умінь щодо історії розвитку українського та інших народів на території України з Середньовіччя до наших днів.

За результатами опанування освітнього компонента «Історія України» здобувач вищої освіти має набути передбачених освітньою програмою компетентностей, знань і умінь:

Загальні компетентності:

♦ Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження.

♦ Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

♦ Здатність до спілкування державною мовою як усно, так і письмово.

♦ Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

♦ Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

♦ Здатність до критичного, системно-раціоналізованого мислення, толерантності до різних ідей, принципово нових точок зору і фактів дійсності, що ґрунтуються на системному теоретичному світогляді.

Фахові компетентності:

♦ Здатність виконувати вимоги Державного стандарту базової середньої освіти у професійній діяльності з урахуванням предметної спеціальності.

♦ Здатність формувати та розвивати в учнів ключові компетентності та уміння з історії, правознавства та громадянської освіти, зокрема критичне мислення та мовно-комунікативні уміння й навички, за допомогою сучасних методик і технологій навчання, виховання і розвитку, моделювати зміст навчання (у т.ч. інтегрованого) з історії, правознавства та громадянської освіти відповідно до обов'язкових результатів навчання.

♦ Здатність орієнтуватися в історичному часі, застосовувати періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу, доцільно використовувати категоріально-понятійний апарат і хронологію історичної науки.

♦ Здатність ефективно й грамотно працювати з різними джерелами історичної інформації, будувати усні й письмові висловлення щодо історичних фактів та історичних постатей.

♦ Здатність розкривати загальну структуру історичної науки на основі взаємозв'язку основних історичних процесів та постатей, знати ключові історичні події та явища, що відносяться до основних хронологічних періодів від стародавнього до новітнього.

♦ Здатність застосовувати пошук, аналіз та розуміння різних джерел та наукової інформації з історії України та всесвітньої історії, дискутувати про минуле в політичному й культурному аспектах.

Програмні результати навчання:

Успішне виконання завдань освітнього компонента сприятиме формуванню таких знань та умінь:

✓ Знати історичну термінологію й наукову періодизацію історичних процесів, визначає характерні риси основних етапів історії окремого регіону, України та світової історії загалом.

✓ Знати основні факти, події та процеси в історії України та світових цивілізацій, тенденції та напрями історичного розвитку, оцінює різні версії й думки про минулі історичні події, визначає власну позицію щодо суперечливих питань історії.

✓ Знати історичні особливості розвитку регіонів України та світу, реалізовує красзнавчий підхід на уроках історії, у позакласній та позашкільній роботі.

✓ Визначати методи формування історичних понять і закономірностей та розуміти взаємозв'язок між ними, володіти категорійно-понятійним апаратом історичних дисциплін.

✓ Уміти переносити систему наукових історичних знань у площину навчального предмета, чітко і логічно розкривати основні теорії та етапи розвитку історичної науки, використовувати новітні методологічні підходи у навчальній та професійній діяльності.

✓ Уміти орієнтуватися в науковій періодизації, порівнювати історичні процеси вітчизняної та всесвітньої історії, співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн, використовувати історичні карти, аналізувати історичний процес та його

регіональні особливості, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки історичних подій та процесів, критично оцінювати й прогнозувати їхній вплив.

✓ Уміти працювати з джерелами інформації, інтегрувати їх зміст, визнавати й сприймати різноманітність критичного аналізу і оцінок історичних джерел.

✓ Характеризувати об'єктивно й неупереджено історичні події та постаті різних історичних періодів.

✓ Володіти основами професійної культури, аналізувати наукові тексти різних жанрів, користуватися базами даних наукової та освітньої інформації, готувати та редагувати тексти професійного змісту (есе, курсова робота тощо).

✓ Уміти представляти та обговорювати отримані результати та здійснювати трансфер набутих знань.

✓ Усвідомлювати цінність захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України.

✓ Уміти формулювати проблеми та обґрунтовані висновки і оцінки, застосовувати отримані результати до професійних ситуацій та проблем.

✓ Здатність вчитися упродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетентності.

Вивчення освітнього компонента «Історія України» за навчальним планом освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» організовано у такий спосіб:

Курс	Семестр	Аудиторні заняття (ДФН/ЗФН)		Самостійна робота (ДФН/ЗФН)	Семестровий контроль
		Лекції	Семинари		
I	2	32/12	30/12	133/186	Екзамен
II	3	28/8	26/8	81/119	Залік
	4	28/8	26/8	66/106	Екзамен
III	5	28/10	26/8	66/102	Залік
	6	28/10	26/10	81/115	Екзамен
Усього годин		144/48	134/44	427/628	

Даний посібник покликаний допомогти опанувати першу частину освітнього компонента «Історія України», яка викладається у на першому курсі в другому семестрі та хронологічно та тематично охоплює період середньовічної та початку ранньомодерної історії України (6,5/7 кредитів, 195/210 годин).

Основні форми навчальної роботи:

- лекції з метою формування теоретичної основи для подальшого засвоєння навчального матеріалу. Опрацьовують в аудиторії, онлайн або самостійно, конспектуючи для себе загальний зміст;

- семінарські заняття, які дають змогу розширити рамки фактичного матеріалу, наданого в лекціях, навчитися самостійно здобувати знання, оволодівати навичками дослідно-пошукової діяльності. Передбачено ознайомлення з рекомендованою навчальною літературою і складання конспекту згідно з планом та/або підготовка презентацій з подальшим їх обговоренням онлайн або в аудиторії;

- контроль самостійної роботи, який виконується в вигляді виконання індивідуального завдання;

- виконання двох контрольних-модульних робіт у вигляді розгорнутої відповіді на теоретичні питання та/або виконання тестових завдань.

- консультації з викладачем для отримання інформації щодо роботи з освітнім компонентом, підготовки до практичних занять, контрольних-модульних роботи та складання екзамену чи заліку.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

Змістовні модулі та їхня структура	денна форма навчання				заочна форма навчання			
	загалом	лекції	практичні заняття	самостійна робота	загалом	лекції	практичні заняття	самостійна робота
2 семестр								
Перший модуль								
Проблеми середньовічної та ранньомодерної історії України.	10	2		8	10	2		8
Східні слов'яни у переддержавний період	14	4	2	8	12		2	10
Русь наприкінці IX – у першій половині XI ст.	14	4	6	4	14	2		12
Київська держава у другій половині XI – XIII ст.	14	4	2	8	12		2	10
Галицько-Волинська держава.	14	2	6	6	12	2	2	6
Другий модуль								
Руські удільні князівства у складі сусідніх держав (друга половина XIV–XVI ст.).	16	6	6	4	16	2	2	12
Українські землі у складі Речі Посполитої (кінець XVI – середина XVII ст.).	14	4	2	8	16	2	2	12
Становлення козацтва (XVI – середина XVII ст.).	16	4	4	8	14	2		12
Українська культура середньовічної та початку ранньомодерної доби.	14	2	2	10	14		2	12
Загальна кількість	195	32	30	133	210	12	12	186

3 семестр								
Перший модуль								
Проблеми вивчення Української революції середини XVII ст.	10	2		8	10	2		8
Національно-визвольна боротьба під проводом Б. Хмельницького	18	4	6	8	16		2	14
Соціально-політичне протистояння та розкол української козацької держави.	16	4	2	10	16		2	14
Посилення втручання іноземних держав у внутрішні справи Війська Запорізького. Поразка революції.	16	4	4	8	16	2		14
Другий модуль								
Гетьманщина на зламі XVII–XVIII ст. І. Мазепа. П. Орлик.	18	4	4	10	18		2	16
Правобережні і західноукраїнські землі в останній чверті XVII – на початку XVIII ст.	16	4	2	10	14	2		12
Суспільно-політичне та економічне становище на Лівобережжі, Півдні та Слобожанщині в XVIII ст.	16	2	4	10	16	2		14
Культурні процеси козацької доби	16	4	4	8	12		2	10
Загальна кількість	135	28	26	81	135	8	8	119
4 семестр								
Перший модуль								
Загальні риси «довгого» XIX ст. на українських землях.	12	4		8	12	2		10

Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій у першій половині XIX ст.	19	2	4	13	19	2		17
Українські землі у складі Російської імперії в другій половині XIX ст.	18	4	4	10	18		2	16
Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.	18	4	4	10	18		2	16
Другий модуль								
Надніпрянська Україна на початку XX століття	18	2	4	12	18		2	16
Західноукраїнські землі на початку XX століття	18	4	2	14	16			16
Україна в роки Першої світової війни	20	6	4	10	20	2	2	16
Повсякденне життя та культура України в XIX – на початку XX ст.	18	2	4	12	18	2		16
Загальна кількість	120	28	26	66	120	8	8	106
5 семестр								
Перший модуль								
Українська революція 1917–1921 рр.: проблеми вивчення. Україна в добу Центральної Ради.	10	4		6	10	2		8
Українська Держава	10	2	2	4	10	2		8
Збройна боротьба УНР за незалежність у 1919–1921 рр.	10	2	4	6	10		2	8
Західноукраїнська Народна Республіка	10	2	2	6	10			10
Політика більшовиків в Україні у 1919–1920 рр.	10	2	2	6	10	2		8

Селянський повстанський рух в Україні протягом революції 1917–1921 рр.	10	2	2	6	10		2	8
Другий модуль								
Економічне та політичне життя УСРР у 1920-х рр.	14	2	4	8	16		2	14
Соціально-економічний та суспільно-політичний стан УРСР у 1930-х рр.	18	4	6	8	16	2		14
Західноукраїнські землі в 1920–1930-х рр.	18	4	4	10	16		2	14
Українська культура на початку ХХ ст.	12	4		8	10	2		8
Загальна кількість	120	28	26	66	120	10	8	102
6 семестр								
Перший модуль								
Україна на початку Другої світової війни (1939–1941 рр.)	14	4	2	8	12		2	10
Окупація України військами Німеччини та її союзників	12	2	2	8	12	2		10
Рух опору в Україні під час Другої світової війни	14	4	2	8	12	2		10
Звільнення території України. Наслідки Другої світової війни.	12	2	4	6	12		2	10
УРСР у післявоєнному світі.	12	2	2	8	14		2	12
Другий модуль								
Україна в умовах політичної та економічної лібералізації суспільства (середина 1950-х – середина 1960-х рр.).	12	2	2	8	12		2	10

Системна криза тоталітарного режиму (друга половина 1960-х – середина 1980-х років).	12	2	4	6	12	2		10
Перебудова в українському контексті. Проголошення незалежності України.	12	2	4	6	14		2	12
Українська радянська культура: риси та умови розвитку.	12	4	2	6	12	2		10
Україна в 1991 – на початку 2020-х рр.	12	4	2	6	12	2		10
Загальна кількість	135	28	26	81	135	10	10	115
Загалом годин у освітньому компоненті	615	120	126	369	720	48	44	628

ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» У 2 СЕМЕСТРИ

Перший модуль

Тема 1. Проблеми середньовічної та ранньомодерної історії України.

Місце середньовічної та ранньомодерної історії в історії України. Хронологія та періодизація середньовічної та ранньомодерної історії України. Проблеми джерельного забезпечення середньовічної та ранньомодерної історії України. Історичні дослідження з середньовічної та ранньомодерної історії України. Дорадянська, радянська та сучасна історіографія: специфіка кожного періоду та найвизначніші історичні праці.

Тема 2. Східні слов'яни у переддержавний період.

Структура східнослов'янського суспільства у VII–IX ст. «Літописні племена» – етнотериторіальні політичні утворення. Етнічна та політична сутність «літописних племен». Державотворчі процеси у східнослов'янському суспільстві у VII–IX ст. Валінана, Куявія, Славія, Артанія в арабських джерелах. Слов'янські старожитності: археологічні відповідності «літописних племен». Основні риси матеріальної культури східних слов'ян за даними археологічних джерел (лука-райковецька, волинцевська, роменська археологічні культури). Господарство, суспільний лад та соціальні відносини східних слов'ян VII–VIII ст.

Тема 3. Русь наприкінці IX – у першій половині XI ст.

Аскольд і Дир – останні представники династії Києвичів. Теорії походження Давньоруської держави. Походження і значення терміну «Русь». Основні етапи територіальних змін східнослов'янської поліетнічної держави «Руська земля» у IX–X ст., формування її політичної структури. Розвиток Давньоруської держави за перших Рюриковичів. Піднесення та розквіт Київської Русі в часи князювання Володимира Великого і Ярослава Мудрого. Територіальна та політична структура Русі. Еволюція інститутів влади (князь, боярська рада, князівська адміністрація, віче, снєми). Соціальна структура давньоруського суспільства. Феодальне землеволодіння та феодальні повинності. Розвиток сільського господарства, ремесла та торгівля.

Тема 4. Київська держава у другій половині XI – XIII ст.

Відцентрові тенденції в розвитку Давньоруської держави після смерті Ярослава Мудрого. Правління тріумвірату Ярославичів. Спроби подолання відцентрових тенденцій (князівські з'їзди). Діяльність Володимира Мономаха та Мстислава Володимировича. Удільна роздробленість як історичне явище. Причини удільного роздроблення Київської держави. Перетворення давньоруської монархії на федерацію князівств. Політико-економічний розвиток Київської, Переяславської та Чернігівської земель-князівств. Утворення монгольської держави та її завойовницькі походи. Битва на Калці 1223 р.

Підкорення монголами північно-східної Русі. Завоювання Чернігівщини і Переяславщини (1239 р.), Київщини та Галицько-Волинської землі (1240–1241 рр.). Наслідки монгольської навали. Політика Золотої Орди. Політична, економічна та військова залежність руських земель від Орди та специфіка взаємин між ними.

Тема 5. Галицько-Волинська держава.

Виникнення Галицько-Волинського князівства. Діяльність галицьких і волинських князів у XII ст. Об'єднання Романом Мстиславовичем Галицького і Волинського князівств в одну державу. Політика Романа Мстиславовича. Розширення територіальних володінь, приєднання Києва. Боротьба князя Данила Романовича за відновлення єдності Галицького та Волинського князівств. Зовнішньополітична діяльність Данила Романовича. Галицько-Волинська держава за князювання синів Данила Романовича. Розквіт держави за Юрія I. Встановлення окремої Галицької митрополії. Дуумвірат Андрія і Лева Юрійовичів. Князювання Юрія II Болеслава. Соціально-економічний розвиток Галицько-Волинського князівства. Особливості соціальної структури населення. Розвиток землеробства, ремесл, торгівлі. Соляний промисел.

Другий модуль

Тема 1. Руські удільні князівства у складі сусідніх держав (друга половина XIV–XVI ст.).

Боротьба Польщі, Угорщини і Литви за спадщину Галицько-Волинської держави. Входження українських земель до складу Великого князівства Литовського.

«Оksamитове» проникнення литовців за часів Ольгерда. Битва на Синіх Водах. Польська експансія в Галичину. Політичне становище українських земель у Литовській державі. Литовські Статути 1529 та 1566 рр. Литовсько-польські змагання за українські землі наприкінці XIV – XV ст. Кревська унія. Городельська унія. Грюнвальдська битва. Включення Буковини до складу Молдавського князівства. Закарпаття під владою Угорщини. Московсько-литовські війни. Боротьба з татарами. Битва на р. Ворсклі 1399 р. Утворення Кримського ханства та його вплив на українські землі. Соціальна структура українського суспільства в складі Литви та Польщі. Громадське самоврядування. Магдебурзьке право. Становище сільського господарства. Зростання великого феодалного землеволодіння. «Устава на волоки» 1557 р. Розвиток ремесл, промислів, торгівлі.

Тема 2. Українські землі у складі Речі Посполитої (кінець XVI – середина XVII ст.).

Люблінська унія 1569 р. Включення українських земель до складу Речі Посполитої. Політичне та національно-релігійне становище українських земель після унії. Територіально-адміністративний устрій українських земель. Берестейський собор 1596 р. та утворення уніатської церкви. Релігійне питання після церковної унії. Соціально-економічне становище українського населення у складі Речі Посполитої. Зростання феодалного землеволодіння, розвиток фільваркового господарства. Становище українського селянства. Господарський розвиток українських земель.

Тема 3. Становлення козацтва (XVI – середина XVII ст.).

Поняття «козак», його найдавніші джерельні згадки. Теорії походження козацтва. Зародження українського козацтва. Причини та фактори, що сприяли його виникненню. Джерела формування козацтва. Виникнення Запорозької Січі. Хортицький замок Д. Вишневецького. Військово-адміністративний устрій Січі. Січові традиції і звичаї. Бойове мистецтво запорожців. Виникнення реєстрового козацтва. Участь у військових кампаніях Речі Посполитої. Покозачення населення в прикордонних районах Речі Посполитої. Козацькі війни кінця XVI ст. під проводом К. Косинського та С. Наливайка. Доба П. Сагайдачного. Походи козаків на Крим та Туреччину. Участь у поході на Москву. Битви під Цецорою, Хотином. Повстання під проводом Марка Жмайла (1625), Тараса Федоровича (Трясила) (1630), Івана Сулими (1635), Павла Бута (1637), Якова Остряниці та Дмитра Гуні (1638). «Ординація Війська Запорізького» (1638). «Статті для заспокоєння руського народу».

Тема 4. Українська культура середньовічної та початку ранньомодерної доби.

Світоглядна система та релігійні уявлення східних слов'ян. Характерні риси культури Руської держави. Вплив християнської релігії на розвиток культури Русі. Збереження дохристиянського культурного середовища. Релігія і церква в житті Русі. Розвиток писемності, освіти й науки. Особливості архітектури й мистецтва на Русі. Ідейні

впливи Гуманізму і Реформації на розвиток української культури. Розвиток освіти та науки. Острозька школа. Братські школи. Київська Лаврська школа. Києво-Могилянська колегія. Книгодрукування на українських землях. Полемічна література та її ідейне спрямування. Архітектура, образотворче мистецтво, театр та музика в Україні XIV–XVI ст. Духовне життя України ранньомодерної доби. Православна церква у складі Речі Посполитої. Братства. Католицька церква на землях України. Вплив Берестейської унії 1596 р. на культурне життя.

КОНТРОЛЬ УСПІШНОСТІ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Під час визначення семестрової оцінки оцінювання компетентностей здобувача освіти відбувається у такий спосіб:

<i>Вид робіт</i>	<i>Максимальна кількість балів</i>	
	ДФН	ЗФН
Семінарські заняття	60	30
Контроль самостійної роботи: - відгуки на статті - індивідуальна самостійна робота	10 —	10 30
Контрольно-модульні роботи	30	30
РАЗОМ	100	100

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських занять та оцінювання самостійної та індивідуальної роботи. Він має на меті перевірку засвоєння здобувачами вищої освіти освітнього компонента.

Для поточного контролю з освітнього компонента «Історія України» у другому семестрі передбачено 15 семінарських занять для ДФН та 6 семінарських занять для ЗФН, а також контроль самостійної роботи. Плани семінарських занять подано в у відповідних тематичних розділах посібника.

Для контролю самостійної роботи з освітнього компонента «Історія України» у другому семестрі, кожен здобувач вищої освіти має прочитати та написати відгуки на дві статті із запропонованого викладачем переліку. Для

здобувачів освіти ЗФН передбачене виконання додаткової індивідуальної роботи. Теми та вимоги до контролю самостійної роботи подані в окремому розділі посібника.

Модульний контроль є формою поточного контролю, який проводять у вигляді письмових модульних робіт. Для модульного контролю з освітнього компонента «Історія України» у другому семестрі передбачено два модульні контролю у вигляді розгорнутої відповіді на теоретичні питання та/або виконання тестових завдань. Теми для підготовки до контрольного-модульних робіт подано в окремому розділі посібника.

Семестровий контроль з освітнього компонента «Історія України» у другому семестрі відповідно до навчального плану здійснюють у формі екзамену. Екзамен складають у період екзаменаційної сесії в усній формі. За умови накопичення здобувачем вищої освіти необхідної для позитивної оцінки суми балів за всі види роботи за освітнім компонентом протягом семестру, він звільняється від складання екзамену. На підсумковому занятті викладач виставляє у залікову відомість підсумковий бал семестру.

За активну участь у науково-дослідницькій роботі, додаткових заходах формальної, неформальної та/або інформальної освіти з освітнього компонента «Історія України» здобувач може отримати додаткові бали. Рішення про це приймається в кожному конкретному випадку відповідно до Положення про порядок визнання результатів навчання, здобутих шляхом формальної, неформальної та/або інформальної освіти в ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Семестрова оцінка виставляється за 100-бальною шкалою. Для переведення семестрової оцінки за освітнім компонентом в оцінку за національною шкалою («незадовільно», «задовільно», «добре», «відмінно») використовується така шкала:

ECTS	Національна система	Визначення	100-бальна система
A	ВІДМІННО	Відмінне виконання завдання з незначною кількістю помилок. Здобувач має глибокі і системні знання з усього теоретичного та практичного курсу, вільно володіє понятійним апаратом, знає основні проблеми курсу, мету та завдання. Вміє застосовувати здобуті теоретичні та практичні знання. Не допускає помилок при виконанні завдань та самостійній роботі.	90–100
B	ДОБРЕ	Вище середнього рівня з кількома помилками. Здобувач має ґрунтовні знання, виконує теоретичну та практичну роботу без помилок, але може допустити незначні помилки при виконанні завдань та самостійній роботі.	83–89
C		Загалом добрі знання з кількома значними помилками. Здобувач знає програмний матеріал повністю, має практичні навички, але не завжди може самостійно та творчо мислити, вийти за межі теми.	75–82

D	ЗАДОВІЛЬНО	Посередньо, зі значною кількістю недоліків. Здобувач знає основні теми курсу, має уявлення про застосування практичних навичок, але його знання мають загальний характер. Володіє знаннями та вміннями не в повному обсязі.	63–74
E		Виконання завдання задовольняє мінімальним критеріям. Здобувач освіти знає основні теми курсу, має уявлення про застосування практичних навичок, але його знання мають поверховий характер. Має прогалини в теоретичному курсі та в практичних вміннях та навичках.	50–62
FX	НЕЗАДОВІЛЬНО	Для одержання кредитів потрібне доопрацювання. Здобувач має фрагментарні знання з усього курсу. Не володіє термінологією, понятійний апарат слабо сформований. Практичні вміння та навички на початковому рівні.	21–49
F		Необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс. Здобувач повністю не знає програмного матеріалу, не працював з викладачем або самостійно.	0–20

ПЕРШИЙ МОДУЛЬ

Тема 1. Проблеми середньовічної та ранньомодерної історії України.

Основні факти, події, процеси

Середньовіччя – період всесвітньої історії, що слідує за історією стародавнього світу і передує новій (модерній) історії. Термін «середні віки» з'явився у XIV–XVI ст. у італійських істориків-гуманістів, схилялися перед культурою Стародавньої Греції і Стародавнього Риму. «Середньовіччям» вони назвали час між античністю і своєю епохою. Дослідженням періоду середніх віків займається медієвістика.

У сучасній періодизації всесвітньої історії охоплює час від краху Західної Римської імперії в V ст. до епохи Великих географічних відкриттів, епохи Відродження та Реформації (рубіж XV–XVI ст.), причому повне панування саме середньовічного типу культури в Європі зв'язують не з усім періодом, а з V–XIII ст. Потім в Італії зароджується перехідна культурна епоха – Відродження, що охоплює кінець середньовіччя і початок нового (модерного) часу.

У Середньовіччі в Європі виділяють основні періоди:

- Раннє середньовіччя (кінець V ст. – середина XI ст.);
- Високе середньовіччя (XI–XIV ст.);
- Пізнє середньовіччя (XIV–XVI ст.), коли розпочалася централізація держав під королівською владою.

Періодизація української історії загалом збігається із загальноєвропейською, але має особливості:

а) період становлення племінних князівств і союзів (V–IX ст.);

б) період існування Русі (IX–XIII ст.);

в) період удільних князівств (XIII–XVI ст.).

Сучасна українська історична наука все частіше час після Середньовіччя відносять до т.зв. модерної доби. Історичні процеси, які визначають епоху: виникнення і поширення демократії, розвиток індустріалізації та поява нових великих суспільних сил – націоналізму і соціалізму.

Процес творення модерної української нації відбувався синхронно з аналогічними процесами у Західній Європі. У XVI ст. знать і духовенство почали вживати поняття, похідні від старого латинського терміну «patio», для підкреслення своєї залежності від спільної мови і спільного історичного досвіду. Переломний момент настав у кінці XVIII ст., коли до боротьби за національну ідентичність включилися непривілейовані верстви: ремісники, селяни, робітники та інші. Тож церковні рухи і козацькі війни кінця XVI–XVII ст. є українською аналогією загальноєвропейського процесу виникнення національної свідомості як форми колективної ідентичності, а національне відродження XIX ст. – її трансформації та поширення відповідно до нових умов.

Більшість дослідників поділяють модерну dobu на дві частини, а хронологічної межею між двома періодами модерного часу – раннім і пізнім – вважають кінець XVIII ст.

Ранньомодерний час – період історії за пізнім Середньовіччям. Історики традиційно розмежовують його починаючи від завоювання Константинополя Османською імперією в 1453 р. і закінчуючи Великою французькою революцією в 1789 р. У Європі період став свідком занепаду

феодалізму, включає в себе також Реформацію, комерційну революцію та європейську колонізацію Америки.

Український історик Іван Лисяк-Рудницький початок модерної доби для України відносив до Люблінської унії 1569 р. Тож у цьому семестрі буде розпочато вивчення ранньомодерного часу (до 1648 р.), а продовжиться воно у наступному (до кінця XVIII ст.). Підкреслимо, що такий поділ є не остаточним й тривають дискусії.

Ключові терміни та поняття: середні віки, модерна історія, ранньомодерна історія, хронологія, періодизація, історіографія, джерельне забезпечення, медієвістика, Велике переселення народів, східнослов'янські племінні союзи, феодалізм, Київська Русь, удільні князівства, Галицько-Волинська держава, гуманізм, епоха Відродження, Реформація, комерційна революція, Великі географічні відкриття, Річ Посполита.

Найважливіші події

476 р. – крах Західної Римської імперії;

1453 р. – завоювання Константинополя Османською імперією;

1492 р. – відкриття Америки;

1517 р. – початок Реформації;

1569 р. – Люблінська унія;

1789 р. – початок Великої французької революції.

Рекомендована література

Войтович Л. Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації. *Український історичний журнал (УІЖ)*. 2003. № 4. С. 134–139.

Воронов В. І. Джерелознавство історії України. Д. : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. 336 с.

Грицак Я. Й. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. Київ : Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.

Ісаєвич Я. Княжа доба і Середні віки: наскільки співпадають ці визначення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2011. Вип. 20. С. 306–312.

Історичне джерелознавство / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. К. : Либідь, 2002. 486 с.

Коцур В. П., Коцур А. П. Історіографія історії України. Чернівці : Золоті литаври, 2013. 520 с.

Кульчицький С. В. Періодизація історії України: URL:http://www.history.org.ua/?termin=periodyzacija_istorij_ukrajny (дата звернення: 29.04.2024).

Питання для самостійного опрацювання

1. Проблеми джерельного забезпечення середньовічної історії України.

2. Проблеми джерельного забезпечення ранньомодерної історії України.

3. Дорадянська історіографія середньовічної та ранньомодерної історії України. Найвизначніші історичні праці.

4. Радянська історіографія середньовічної та ранньомодерної історії України. Найвизначніші історичні праці.

5. Сучасна історіографія середньовічної та ранньомодерної історії України. Найвизначніші історичні праці.

Тема 2. Східні слов'яни у переддержавний період.

Основні факти, події, процеси

Протягом VI–VIII ст. територію сучасної України заселяли великі племінні союзи – «літописні племена», перелічені в «Повісті минулих літ». Ці утворення включали в себе вже півтора десятка різних племінних груп. Провідне місце серед них посідав союз полян з центром у Києві. Першим легендарним київським князем, згідно з «Повістю минулих літ» був Кий.

У VIII–IX ст. у Середньому Подніпров'ї поляни, сіверяни і древляни об'єдналися в союз під назвою Руська земля. На це же період припадають згадки арабських і персидських географів IX–X ст. аль Балхі, аль Істахрі, Ібн-Хаукаля та інших про існування у східних джерелах трьох державних утворень східних слов'ян – Куявії з центром у Києві, Славії з центром на Ладозі та Артанії (центр або у Тмутаракані, або на Чернігівщині).

Основними галузями господарства східних слов'ян були землеробство, скотарство та промисли. Поряд із цим важливу роль відігравали ремесла, зокрема ливарне, залізообробне, гончарне. Енергійно розвивалася внутрішня і зовнішня торгівля. Особливо активними були торговельні зв'язки з Візантією, Хозарією, Болгарією, Великою Моравією та іншими країнами. Торговельним шляхом, що зв'язував країни Сходу з Європою був Волзький. Свідченням широкої торгівлі з арабськими купцями були скарби диргем, які знаходять на території слов'янських поселень. Інший трансєвропейський шлях вів з півночі на південь – від балтійського до чорноморського узбережжя.

У IX ст. цей дніпровський шлях «з варяг у греки» стає основним, по якому йшла торгівля з Візантією.

У суспільних відносинах посилювалась майнова та соціальна диференціація. Ора земля значною мірою переходить у приватну власність. Виокремився прошарок племінної знаті. Постійні збройні сутички обумовили зростання ролі дружини – професійних військових загонів. Очолював їх князь, який поступово поруч з військовою владою отримував владу політичну та економічну.

Довгий час продовжувало діяти віче – загальні народні збори. Віче збиралось для вирішення найважливіших питань. Втім із збільшенням об'єднаних територій, постійною воєнною активністю роль віча поступово занепадає і на перший план у політичному житті виходить князівська влада.

У VIII–IX ст. у міру свого зміцнення та консолідації племінні союзи східних слов'ян перетворювалися на воєнно-політичні об'єднання державного типу – князівства, центрами яких були міста Київ, Чернігів та ін.

Ключові терміни та поняття: «літописні племена», союз племен, Валінана, Куявія, Славія, Артанія, лука-райковецька, волинцевська та роменська археологічні культури, поляни, сіверяни, білі хорвати, древляни, дуліби, тиверці, уличі, віче, князь, община, дружина.

Найважливіші події

друга половина V ст. – заснування Києва;

V–VII ст. – розселення східних слов'ян;

VIII–IX ст. – формування воєнно-політичних об'єднань східних слов'ян державного типу.

Семінар 1.

Племінні союзи та
племінні княжіння східних слов'ян
(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год.)

План

1. Консолідаційні процеси у слов'янському середовищі в VII–VIII ст. Еволюція племінних союзів у племінні княжіння.

2. Куявія, Славія та Артанія, їх територіальна локалізація.

3. Соціальний устрій. Проблема слов'янської общини – верві.

4. Розвиток сільського господарства, ремесла та торгівлі.

Історичні джерела

Лев Диякон. *История*. М. : Наука, 1988. 239 с.

Повість минулих літ. Львів : «Каменярь», 1990. 223 с.

Прокопій Кесарійський. Про державу, культуру, вірування, звичаї та побут східних слов'ян (VI ст. н. е.). *Історія України в документах і матеріалах* / Уклад. М. Н. Петровський. К.: Радянська школа, 1946. Т. 1. С. 30–31.

Розселення слов'ян та їх життя. *Історія України в документах і матеріалах* / Уклад. М. Н. Петровський. К.: Радянська школа, 1946. Т. 1. С. 26–30.

Симокатта Феофілакт. *Історія*. Крисаченко В. С. *Українознавство: Хрестоматія-посібник*: У 2 кн. К.: Либідь, 1996. Кн. 1. С. 115–119.

Рекомендована література

Баран В. Д. Давні слов'яни. К. : Видавничий дім Альтернативи, 1998. 336 с.

Баран В. Д. Процеси етнокультурного розвитку на території України у I тис. н.е. *Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення*. К.: НДІУ, 2018. С. 127–148.

Горбаненко С. А., Пашкевич Г. О. Землеробство давніх слов'ян (кінець I тис. до н. е. – I тис. н. е.). К.: Академперіодика, 2010. 316 с.

Давні слов'яни. Археологія та історія / Н. С. Абашина [та ін.]. Київ: Стародавній Світ, 2012. 364 с.

Давня історія України : В 3-х т. / редкол. : П. П. Толочко та ін. К. : Наукова думка, 1997. Т. 3. Слов'яно-руська доба. 2000. 696 с.

Диба Ю. Географія початкової Русі за східними джерелами. *Княжа доба: історія і культура*. Львів: [Б. в.], 2016. Вип. 10: Святий Володимир Великий 1015–2015. С. 9–58.

Довгань П. Бужани як етнічний та державотворчий чинник у давній історії України. *Вісник Інституту археології Львівського національного університету ім. Івана Франка*. 2006. Вип. 1. С. 46–57.

Конча С. «Дулібський союз»: між міфом і дійсністю. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Сер. Українознавство*. 2005. № 9. С. 23–29.

Питання для самостійного опрацювання

1. Літописна інформація про географічне розташування східнослов'янських племінних князів.

2. Етнічна та політична суть «літописних племен».
3. Археологічні відповідності «літописних племен».
4. Державне об'єднання волинян, бужан і дулібів («Валінана»).
5. Основні риси матеріальної культури східних слов'ян за даними археологічних джерел (лука-райковецька, волинцевська, роменська культури).

Тема 3. Русь наприкінці IX – у першій половині XI ст.

Основні факти, події, процеси

Термін «Київська Русь» використовується для позначення держави, що проіснувала до середини XII ст. (до 1132 р.) та для ширшого періоду аж до середини XII – середини XIII ст., коли керування Руссю здійснювалося єдиним князівським родом на принципах «колективного сюзеренітету». Термін не є історичним, був сформований істориками пізніше. У джерелах – «Руська земля» і «Русь».

Причини, хронологія, основні етапи й обставини утворення Русі залишаються мало вивченими. Основні гіпотези про заснування: норманська, пантюркська та автохтонна.

У VIII–IX ст. виникло перше державне утворення східних слов'ян – Руська земля, яка обіймала землі Київського, Чернігівського і Переяславського князівств. З кінця IX ст. Руська земля стала центром, політичним і територіальним ядром утвореної єдиної держави східних слов'ян, яка закріпила за собою назву – Русь. Вона сформувалася внаслідок злиття двох центрів державності, що функціонували у східних слов'янських племен – навколо Києва і навколо Новгороду.

Русь не була державою в сучасному розумінні цього слова, бо не мала централізованого управління та бюрократичної системи. Предметом дискусій залишається структура Київської держави. Значна частина дослідників (М. Грушевський, В. Пашуто та ін.) вважають, що Русь існувала у вигляді конфедерації окремих земель, окремих князівств. Інші (Б. Рибаків, І. Фроянов) називають її

«союзом союзів», «надсоюзом», «суперсоюзом». Третя частина вчених вважали, що держава східних слов'ян має кваліфікуватися як коммонвелт» (співдружність). Учені сходяться, що вона так і не стала дійсно єдиною і монолітною державою.

Русь була нестійким нецентралізованим державним утворенням, де одночасно відбувався процес етногенезу трьох народів – українців (території Київської, Чернігівської, Переяславської, Волинської, Галицької земель), росіян (Володимиро-Суздальська, Новгородська, Псковська, Смоленська, Рязанська землі) і білорусів (Полоцька, Мінська, Туровська землі).

Процеси одержавлення розпочалися ще за Аскольда і Дира. Київське князівство Аскольда було ядром, навколо якого в середині IX ст. почала формуватися перша східнослов'янська держава

У політичній історії Русі виділяють три періоди.

- період швидкого зростання – з 882 р., коли київський престол посів Олег, до смерті Святослава у 972 р. Було створено господарське й політичне об'єднання;

- досягнення вершини політичної могутності й стабільності, економічного та культурного розвитку – князювання Володимира Великого (978–1015) та Ярослава Мудрого (1019–1054). Внутрішній розвиток, зміцнення законопорядку, прийняття християнства, яке принесло нову культуру й докорінно змінило світосприймання та самовираження населення Русі;

- князівські чвари, зростаюча загроза кочовиків та економічний застій – до кінця князювання Володимира Мономаха (1113–1125) та Мстислава (1125–1132).

Остаточне зруйнування Києва монголами у 1240 р. ознаменувало собою завершення київського періоду історії України.

Владні відносини Середньовіччя пов'язані з володінням землею. Протягом IX–X ст. основою політичної організації ранньої держави була дружинна форма державності. Князі зі своїми дружинами стають вищими представниками державної влади. Вони перетворюють землю у власне майно і допомагають своїм дружинникам стати землевласниками. Дружинна форма державності досягла свого апогею в другій половині X ст. за правління Святослава і Володимира.

На другу половину XI – початок XII ст. з'являється землеволодіння особисто князівське (доменіальне), боярське і церковне, що ґрунтувалось на праці залежного селянства. Протягом IX – першої половини XI ст. на Русі родоплемінна верхівка більшою частиною перетворилася на феодалів. Починає складатись елементарний апарат управління країною. Держава набирає ранньофеодальної структури, формується централізована монархія. Складається політична система, яку уособлювали князі (здійснення законодавчої, виконавчої, судової функцій), рада бояр (дума) та збори громадян (віче). Вона виявляла відповідно монархічну, аристократичну та демократичну тенденції.

У світлі джерел за X–XIII ст. ієрархічну структуру давньоруського суспільства можна уявити як піраміду, вершину якої становили князі (великий та удільні), які спиралися на дружину та бояр. Посередині – ремісники, купці та вільні селяни-смерди. На нижньому щаблі –

закупи, рядовичі та холопи. Окремі соціальні групи склали ізгої та церковнослужителі.

Носієм монаршої влади в X – перша половина XII ст. був великий київський князь. Боярська рада (дума) – вища рада при князеві, що складалася з представників боярства (старців градських – потомків місцевої родоплемінної знаті), старших членів дружини (княжих мужів, думців), а згодом також духовенства (митрополита, єпископів). Бояри з часом перетворилися на великих землевласників. Особливо зросла роль боярської ради в період роздробленості.

У період політичної роздрібненості відбулася ще одна зміна форми державного устрою: одноосібна монархія поступилася місцем федеративній монархії. Долю Русі вирішував вже не великий князь, а група найвпливовіших місцевих князів, які з середини XII ст. утворюють окремі династії. Загальнодержавні рішення (важливі законодавчі акти, питання війни і миру, державного устрою тощо) ухвалювали на періодичних князівських зібраннях («снємах»).

Демократичну сторону політичного устрою репрезентувало віче – загальні збори громадян міст для розгляду громадських справ, які походили від племінних народних зборів-рад. Віче почало відігравати помітну роль з ослабленням князівської влади в період політичної роздрібненості (друга половина XI–XII ст.).

Ключові терміни та поняття: Київська Русь, монархія, віче, князь, бояри, дружина, міщани, смерди, холопи, закупи, рядовичі, ізгої, духовенство, снєми,

феодалізм, полюддя, община, вотчинне землеволодіння, умовне землеволодіння.

Найважливіші події

- 860 р. – похід київського князя Аскольда на Візантію;
- 882–912 рр. – правління князя Олега;
- 907 р., 911 р. – походи князя Олега на Візантію;
- 912–945 рр. – правління князя Ігоря;
- 941 р., 944 р. – невдалі походи князя Ігоря на Візантію;
- 945–964 рр. – правління княгині Ольги;
- імовірно 957 р. – візит княгині Ольги у Константинополь (Царгород);
- 964–972 р. – правління князя Святослава;
- 964–966 рр. – «східний похід» князя Святослава, підкорення в'ятичів та знищення Хозарського каганату;
- 968–969 рр. – війни князя Святослава з Дунайською Болгарією;
- 971 р. – поразка князя Святослава у битві під Доростолом від Візантії;
- 977–980 рр. – міжусобні війни за владу між синами князя Святослава;
- 980–1015 рр. – правління князя Володимира;
- 988 р. – хрещення Русі;
- 1015–1019 рр. – міжусобні війни за владу між синами князя Володимира;
- 1019–1054 рр. – правління князя Ярослава;
- 1036 р. – остаточний розгром печенігів під Києвом;
- 1054 р. – смерть князя Ярослава.

Семінар 2–3.

Виникнення та розвиток Русі в IX–XIII ст. як державного утворення та суб'єкта міжнародних відносин (ДФН – 2 год.)

1 заняття

План

- 1.** Теорії походження держави Русі та терміну «Русь» в історіографії.
- 2.** Внутрішня та зовнішня політика київських князів кінця IX – середини X ст. Аналіз русько-візантійських договорів 907, 911 та 945 рр.
- 3.** Правління Святослава Хороброго та реформи княгині Ольги.

2 заняття

План

- 1.** Розквіт Київської Русі в часи Володимира Великого. Утвердження християнства.
- 2.** Внутрішня та зовнішня політика Ярослава Мудрого.
- 3.** Еволюція політичної системи Київської Русі в період феодальної роздробленості (2 пол. XI – поч. XII ст.)

Історичні джерела

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Повість минулих літ. Львів : «Каменярь», 1990. 223 с.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Рекомендована література

Войтович Л. В. Княжа доба на Русі (837 – 1492). Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. Т. 1 : Становлення імперії Русь (837 – 1054). 590 с.

Давня історія України : В 3-х т. / редкол. : П. П. Толочко та ін. К. : Наукова думка, 1997. Т. 3. Слов'яно-руська доба. 2000. 696 с.

Костюк П. Королівство Русь : події, факти, постаті. Львів : Простір-М, 2023. 167 с.

Котляр М. Ф. Історія суспільного життя Русі : Нариси. К. : Інститут історії України, 2016. 288 с.

Котляр М. Ф. Княжа служба в Київській Русі. К. : Інститут історії України НАН України, 2009. 251 с.

Котляр М. Ф. Шляхи християнства на Русь (легендарні й реальні). *УІЖ*. 2008. № 5. С. 41–5.

Левін О. Л. Становлення правової системи Київської Русі за часи правління Володимира Великого. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лютого 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 213–215.

Молодій В. Русь між Сходом і Заходом. *Локальна історія*. 2023. № 3 (53). С. 48–53

Ричка В. М. «Вся королівська рать» (Влада Київської Русі). К. : Ін-т історії України НАН України, 2009. 180 с.

Ричка В. М. Візантійські походи київських князів в історичній пам'яті східного слов'янства. *УІЖ*. 2012. № 4. С. 4–20.

Ричка В. М. Лицар Духу: Володимир Великий в історії та пам'яті. К. : Ін-т історії України НАН України, 2015. 132 с.

Шип Н. А. Дискусія про термін «Русь». *УІЖ*. 2002. № 6. С. 92–107.

Щодра О. Між норманізмом і антинорманізмом: дискусії про походження Русі у світлі писемних джерел. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2018–2019. Випуск 19–20. С. 115–139

Семінар 4.

Суспільно-економічний устрій Русі
за «Руською Правдою»
(ДФН – 2 год.)

План

- 1.** «Руська Правда» як історичне джерело.
- 2.** Загальна характеристика та особливості феодальних відносин Русі. Феодальна ієрархія, відносини васалітету та міністеріалітету. Велике феодальне землеволодіння на Русі.
- 3.** Становище феодально залежного населення Русі. Характеристика феодальних повинностей. Общинна власність на землю.
- 4.** Виникнення давньоруських міст. Розвиток ремесла та торгівлі.

Історичні джерела

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин.
К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення.
Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура,
Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Правда русская : учеб. пособие / Отв. ред.
Б. Д. Греков. М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1940. 112 с.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор
коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Рекомендована література

Войтович Л. В. Княжа доба на Русі (837 – 1492). Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. Т. 1 : Становлення імперії Русь (837 – 1054). 590 с.

Давня історія України : В 3-х т. / редкол. : П. П. Толочко та ін. К. : Наукова думка, 1997. Т. 3. Слов'яно-руська доба. 2000. 696 с.

Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін. К. : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.

Костюк П. Королівство Русь : події, факти, постаті. Львів : Простір-М, 2023. 167 с.

Котляр М. Ф. До проблеми настання феодальних відносин у східнослов'янському світі. *УІЖ*. 2013. № 6. С. 58–71.

Котляр М. Ф. Історія суспільного життя Русі : Нариси. К. : Інститут історії України, 2016. 288 с.

Левін О. Л. Становлення правової системи Київської Русі за часи правління Володимира Великого. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лютого 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 213–215.

Молодій В. Русь між Сходом і Заходом. *Локальна історія*. 2023. № 3 (53). С. 48–53

Питання для самостійного опрацювання

1. Аскольд і Дир – останні представники династії Київичів.
2. Теорії походження Давньоруської держави.
3. Територіальна та політична структура Русі.
4. Феодальне землеволодіння та феодальні повинності.
5. Розвиток сільського господарства, ремесла та торгівля.

Тема 4. Київська держава у другій половині XI – XIII ст.

Основні факти, події, процеси

Ярослав у розподілі земель і політичної влади застосовував принцип старшинства в рамках родини (сеньйорат – система наслідування престолу, згідно з якою престол передавався від старшого брата до молодшого, а потім їхнім синам, на противагу майорату). За старшим сином Ізяславом закріпив Київ і Новгород; Святославу – Чернігів; Всеволоду – Переяслав; Вячеславу – Смоленськ, Ігорю – Володимир-Волинський. Надаючи в такий спосіб кожному синові можливість правити в Києві, Ярослав сподівався уникнути сімейних чвар.

Деякий час система ротації влади діяла успішно, передовсім завдяки співробітництву між Ізяславом, Святославом і Всеволодом, які склали тріумвірат («Ярославичи же триє»). Але ідея ротації влади суперечила іншому вкоріненому принципу – майорату, тож рисою доби стали сутички між племінниками й дядьками.

Однак з часом тріумвірат вичерпав себе. На початку 1073 р. Святослав і Всеволод перетворили тріумвірат на дуумвірат, вигнавши з держави старшого брата Ізяслава.

З того часу і до початку другого десятиліття XII ст. на Русі постійно правлять дуумвірати старших членів дому Ярославичів. Але нащадків Ярослава ставало все більше й всі вони претендували на отримання володіння.

У 1097 р. князі на з'їзді у Любечі визнали право успадковування земель, які вони займали на той час. Питання про Київ лишалось нерозв'язаним. З перемогою принципу спадковою престолонаслідування вотчини княжі

роди були пов'язані з удільними володіннями. Почалася децентралізація влади. Внаслідок цього великий князь київський став усього лише титулованим главою династично зв'язаного конгломерату князівств.

Останніми великими князями, які правили всією Руссю були Володимир Мономах (1113–1125 рр.) та його сини. Його недовге правління нарешті стабілізувало центральну владу й підвищило її авторитет, відновило єдиновладну монархію. Але вже за його синів держава почала втрачати монолітність.

Протягом XII ст. виникло від 10 до 15 удільних князівств. На території сучасної України це були Київське, Переяславське, Чернігівське, Новгород-Сіверське, Галицьке та Волинське землі-князівства. Кожне князівство мало незалежний політичний, економічний і культурний статус. Русь поступово перетворилася на одне ціле з багатьма центрами, об'єднаними спільними релігійними та культурними традиціями, династичними узами.

На початку 1220-х рр. на кордонах Русі з'явилися войовничі племена монголів, володар яких Чингісхан підкорив Північний Китай, Південний Сибір і Середню Азію. 31 травня 1223 р. об'єднане русько-половецьке програто їм у битві на р. Калка. Наприкінці 1237 р. онук Чингісхана Батий почав завоювання південно-східної Русі, а у 1239 р. почав наступ на Русь-Україну. У грудні 1240 р. Батий захопив Київ, після чого монголи пройшлися Київською, Волинською і Галицькою землями. Влітку 1242 р. монголи вийшли до кордонів північної Італії, однак наприкінці цього ж року повернулися на схід. У степовому пониззі Волги утворили державу – Золоту Орду.

Руські князівства не ввійшли безпосередньо до складу Золотої Орди й зберегли князівську адміністрацію, діяльність якої контролювалася монгольськими ханами. Князі були їх данниками і одержували ярлики на правління своїми князівствами. На території Русі не було постійного монгольського війська, їх влада підтримувалася каральними походами й репресіями проти непокірних.

Ключові терміни та поняття: удільна роздробленість, дуумвірат, тріумвірат, князівські з'їзди-снєми, федерація, половці, монгольська навала, Золота Орда, ярлик.

Найважливіші події

1054–1093 рр. – правління тріумвірату Ярославичів: Ізяслава, Святослава та Всеволода;

1068 р. – поразка Ярославичів у битві проти половців на р. Альта. Повстання у Києві проти князя Ізяслава. Розпад тріумвірату;

1097 р. – Любецький з'їзд князів;

1113–1125 рр. – правління князя Володимира Мономаха;

1125–1132 рр. – правління князя Мстислава Великого;

1132 р. – смерть Мстислава Великого, остаточний розпад Київської Русі на окремі незалежні князівства;

1169 р. – Володимиро-Суздальський князь Андрій Боголюбський зруйнував та пограбував Київ;

1187 р. – перша згадка назви «Україна» в Київському літописі;

1223 р. – поразка у битві на р. Калка з монголами;

1239 р. – напад монгольських орд на чолі з ханом Батием на Русь-Україну;

6 грудня 1240 р. – взяття та зруйнування Києва військами хана Батия;

1242 р. – заснування монголами Золотої Орди.

Семінар 5.

Русь і монголи

(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год.)

План

- 1.** Монгольські походи в половецький степ. Битва на р. Калка (1223 р.).
- 2.** Завоювання монголо-татарами Русі-України. Похід у Східну Європу.
- 3.** Утворення Золотої Орди. Золотоординське ярмо на завойованих землях.
- 4.** Наслідки монгольського завоювання.

Історичні джерела

Галицько-волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За ред. чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляра К. : Наукова думка, 2002. 400 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Рекомендована література

Войтович Л. В. Княжа доба на Русі (837 – 1492). Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. Т. 1 : Становлення імперії Русь (837 – 1054). 590 с.

Костюк П. Королівство Русь : події, факти, постаті. Львів : Простір-М, 2023. 167 с.

Котляр М. Ф. Давньоруська держава кінця XI – початку XII ст. (Від усобиць до стабілізації. *УІЖ*. 1997. № 2. С. 18–27.

Котляр М. Ф. Давньоруська державність: до і після Любеча. *УІЖ*. 1997. № 4. С. 19–28.

Котляр М. Ф. Данило Галицький. К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2002. 328 с.

Котляр М. Ф. Княжа служба в Київській Русі. К. : Інститут історії України НАН України, 2009. 251 с.

Котляр М. Ф. Феномен удільної роздробленості Русі (повернення до проблеми). *УІЖ*. 2013. № 2. С. 24-37.

Левін О. Л. Становлення правової системи Київської Русі за часи правління Володимира Великого. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лютого 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 213–215.

Молодій В. Русь між Сходом і Заходом. *Локальна історія*. 2023. № 3 (53). С. 48–53

Русина О. В. Україна під татарами і Литвою. К. : Альтернативи, 1998. 320 с. (Україна крізь віки. Т. 6).

Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях : Зб. статей / за ред. Ф. М. Шабульдо. К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. 172 с.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. К.: Генеза, 1997. 312 с.

Питання для самостійного опрацювання

1. Удільна роздробленість як історичне явище.
2. Причини удільного роздроблення Русі.

3. Політико-економічний розвиток Київської землі-князівства.

4. Політико-економічний розвиток Переяславської землі-князівства.

5. Політико-економічний розвиток Чернігівської землі-князівства.

Тема 5. Галицько-Волинська держава.

Основні факти, події, процеси

У першій половині XIII ст. Русь розпадається на окремі князівства-уділи. На їх базі формуються самостійні державні утворення: Галицько-Волинське, Володимиро-Суздальське, Новгородська республіка і ряд дрібних князівств.

Галицько-Волинське князівство складалось з двох частин: власне Галицько-Волинських земель і територій (князівств), що знаходились у володінні або залежності від них. У різні часи це були такі князівства і землі: Київське (1203–1205, 1230-ті рр.), Турово-Пінське, Городельське, Чорна Русь, територію ятвягів (1250-ті рр.), на заході – території навколо Любліна (1244, 1302), частину Закарпаття (1262).

Влада у державі належала князю, який спирався на феодалну верхівку – бояр. Водночас між ними точилася боротьба: князь намагався зосередити державні функції у своїх руках, бояри – обмежити його владу.

Внаслідок тісних контактів з Польщею, Угорщиною, іншими країнами Центральної Європи в устрої держави з'явилися риси, яких не знали інші князівства Русі. Влада галицько-волинських князів була спадковою. Титул великого князя, якого були удостоєні Роман Мстиславич, Данило і Василько, згодом поступається місцем титулу «король». Папа Римський, починаючи з 1246 р., у своїх листах постійно титулує Данила і Василька Романовичів королями. Після 1253 р. літописець-сучасник Данила теж називає його королем.

Поряд з назвами Галичини і Володимирії в титулі згадується Русь.

Смерть Романа Мстиславича в 1205 р. призвела до громадянської війни, що супроводжувалася зовнішніми втручаннями. Сини Романа Данило й Василько не могли успадкувати владу через дитячий вік; галицьке боярство боролось за гарантії станових прав та намагалось перешкодити централізаторській політиці князів, тому підтримувало угорців, поляків, запрошувало чернігівських, новгород-сіверських князів.

У 1205–1219 рр. боротьбою за права династії керувала дружина Романа Мстиславича – Ганна, її підтримували волинські васали Романа. З 1219 р. боротьбу очолює Данило, який почав самостійно князувати на землях Волині, згодом у 1229 р. завершив об'єднання її під своєю владою. Протягом 17 років здійснив до 15 значних воєнних кампаній. Серед них – боротьба за Київ (1229, 1233) та за Галич проти бояр та угорців (1230, 1232, 1234–1235, 1238).

У 1238 р. Данило повернув Галич, але тільки у 1245 р. після перемоги над заколотниками під Ярославом він утвердився на галицько-волинському престолі.

Історію Галицько-Волинської Русі після вокняжіння Данила можна поділити на ряд етапів:

- князування Данила Романовича (1238–1264 рр.) – об'єднання, піднесення, участь у західноєвропейській політиці й активна боротьба з монгольським ярмом;

- князування Романовичів: Льва I, Шварна, Мстислава, Володимира, Юрія I, Андрія і Льва II (1264–1323 рр.) – стабілізація, співпраця з державами

Центральної Європи, протидія експансії Литви, зближення, а потім боротьба монголами;

- князювання Болеслава-Юрія II Тройденевича (1323–1340 рр.) – повільний спад, втручання іноземних держав у внутрішні справи, посилення впливу боярства, співпраця з Великим князівством Литовським і Ордою.

- правління боярської олігархії і литовського князя Любарта (Дмитра) Гедиміновича (1340–1349 рр.) – ліквідація самостійності Галицько-Волинської держави та захоплення його польським королем Казимиром III.

Ключові терміни та поняття: Волинське князівство, Галицьке князівство, Королівство Руське, Золота Орда, Тевтонський орден, монгольське ярмо, ярлик, баскак, королівська корона, боярська олігархія.

Найважливіші події

1152–1187 р. – зміцнення Галицького князівства за правління Ярослава Осмомисла;

1199 р. – утворення Галицько-Волинського князівства;

1202 р. – приєднання Києва князем Романом Мстиславичем;

1205 р. – загибель Романа Мстиславича, тимчасовий розпад Галицько-Волинського князівства;

1238–1264 рр. – правління князя Данила Романовича;

1239 р. – перемога князя Данила Романовича у битві під Дорогочином проти лицарів-хрестоносців;

1245 р. – перемога князя Данила Романовича у битві під Ярославом;

1245–1246 рр. – подорож Данила Романовича за ярликом у Золоту Орду;

1253 р. – коронація Данила Романовича в Дорогочині;

1264–1301 рр. – князювання князя Лева Даниловича у Галицькій і Перемишльській землях;

1269–1288 рр. – князювання Володимира Васильковича на Волині;

1301–1308 рр. – правління князя Юрія I;

1303 р. – заснування Галицької церковної митрополії;

1315–1323 рр. – правління Андрія і Лева II Юрійовичів;

1324–1340 рр. – правління Болеслава-Юрія II;

1340 р. – смерть Юрія II, занепад Галицько-Волинської держави.

Семінар 6–7.

Утворення та розвиток
Галицько-Волинської держави
(ДФН – 4 год.)

1 заняття

План

- 1.** Історичні шляхи Волинської та Галицької земель в XI–XIII ст.
- 2.** Виникнення Галицько-Волинського князівства. Галицько-Волинське князівство за удільних часів.
- 3.** Галицько-Волинська держава як суб'єкт міжнародних відносин. Королівство Руське.
- 4.** Занепад Галицько-Волинської держави.

2 заняття

План

- 1.** Соціально-економічний розвиток Галицько-Волинської держави.
- 2.** Особливості соціальної структури населення.
- 3.** Розвиток землеробства, ремесл, торгівлі.

Історичні джерела

Галицько-волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За ред. чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляра К. : Наукова думка, 2002. 400 с.

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Рекомендована література

Головко О. Б. Держава Романовичів та Золота Орда (40-50-ті рр. XIII ст.). *УІЖ*. 2004. № 6. С. 3–16.

Гудима Ю. В. Галицько-Волинське князівство в XI–XIV ст.: територія, природні та людські ресурси : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2020.

Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін. К. : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.

Лин Л. М. Галицько-Волинська держава: етимологія поняття, органи влади та їх статус. *Наук.-інформ. вісн. Івано-Франків. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. Сер. Право*. 2021. № 11. С. 16–22.

Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. К. : Альтернативи, 1998. 336 с. (Україна крізь віки. Т. 5)

Котляр М. Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-річчя утворення). *УІЖ*. 2000. №1. С. 21–31.

Котляр М. Ф. Данило Галицький. К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2002. 328 с.

Ричка В. М. «Галич - другий Київ»: середньовічна формула чи історіографічна метафора? *УІЖ*. 2006. № 1. С. 4–13.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. К.: Генеза, 1997. 312 с.

Питання для самостійного опрацювання

1. Діяльність в Галичині братів Ростиславичів.
2. Розквіт галицької держави за часів Ярослава Осмомисла.
3. Розширення територіальних володінь, приєднання Києва та його роль.
4. Встановлення окремої Галицької митрополії.
5. Соляний промисел та його значення для Галицько-Волинської держави.

Семінар 8.

Культурне життя Галицько-Волинської держави
(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год.)

План

1. Релігійне життя Галицько-Волинського князівства
2. Розвиток освіти й писемності.
3. Галицько-волинський літопис.
4. Архітектура, живопис.

Історичні джерела

Галицько-волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За ред. чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляра К. : Наукова думка, 2002. 400 с.

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Рекомендована література

Білоус П. В. Історія української літератури XI–XVIII ст.: К.: ВЦ «Академія», 2009. 424 с.

Історія українського мистецтва : у 5 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; голов. ред. Г. Скрипник. К., 2007–2011.

Історія української культури: у 5 т. [Електронний ресурс] / НАН України; редкол.: Б. Є. Патон [та ін.] К. :

Наукова думка, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm> (дата звернення: 20.08.2023).

Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. К. : Альтернативи, 1998. 336 с. (Україна крізь віки. Т. 5)

Котляр М. Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-річчя утворення). *ВІЖ*. 2000. №1. С. 21–31.

Котляр М. Ф. Данило Галицький. К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2002. 328 с.

Леонт'єв Д. В. Архітектура України : від античності до нашого часу. Х. : Ранок, 2010. 224 с.

Масол Л. М. Художня культура України. К.: Вища школа, 2006. 239 с.

Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. К. : Вікар, 2003. 335 с.

Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: Либідь, 1998. 256 с.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. К.: Генеза, 1997. 312 с.

Питання для самостійного опрацювання

1. Традиції декоративно-ужиткового мистецтва (вишивка, ткацтво, кераміка, ювелірні вироби) в Галицько-Волинському князівстві.

2. Монастирі та храми – найважливіші центри релігійного життя.

3. Особливості староукраїнської мови та стилю письма в літературних пам'ятках.

4. Вплив інших культур на формування стилю та техніки галицько-волинського мистецтва.

ДРУГИЙ МОДУЛЬ

Тема 1. Руські удільні князівства у складі сусідніх держав (друга половина XIV–XVI ст.).

Основні факти, події, процеси

У середині XIII ст. у верхньому та середньому Поніманні виникла литовська держава, яка стала ядром Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського. З другої половини XIV і до кінця XVI ст. до його складу входили й українські землі (Волинь, Київщина, Поділля, частина Лівобережної України). Цей період можна поділити на кілька етапів:

- 1321–1362 рр. – інкорпорація Волині, Чернігово-Сіверщини, Київщини, Переяславщини, Поділля. Князування Гедиміна (1316-1341 рр.) та Ольгерда (1345-1377 рр.). Восени 1362 р. Ольгерд завдав монголам поразки біля Синіх Вод (р. Синюха, ліва притока Бугу). Київська, Чернігово-Сіверська, Переяславська, Подільська, Волинська землі закріпилися у складі Великого князівства Литовського. Місцеве населення підтримувало литовське правління, яке витісняло ординське.

- 1362–1385 рр. – початок тенденцій централізму. Зберігалась стара система управління, але династія Рюриковичів поступилася Гедиміновичам. Литовці запозичили руський досвід воєнної справи, податкову систему і структуру князівської адміністрації. Православ'я було офіційною ідеологією. «Руська правда» була покладена в основу державної правової системи. Державною мовою була руська. Князування Ольгерда (1345–1377 рр.) та Ягайла (1377–1392 рр.).

- 1385–1480 рр. – втрата українськими землями своєї автономії. Укладення у 1385 р. Кревської та у 1413 р. Городельської уній, дискримінація православного населення, ліквідація удільних князівств. Князювання: Ягайла (1377–1392 рр.), Вітовта (1392–1430 рр.), Свидригайла (1430–1432 рр.), Сигізмунда (1432–1440 рр.), Казимира (1440–1492 рр.).

- 1480–1569 рр. – литовська програма збирання давньоруської спадщини поступається польському експансіонізму, центром збирання земель Русі стає Москва. Загроза ополячення та окатоличення, релігійна дискримінація в умовах ліквідації залишків автономії призвів до змови (1481 р.), повстання (1508 р.) та переходу (1500 р.) під владу Москви Чернігово-Сіверської землі. Князювання Казимира (1440–1492 рр.), Олександра (1492–1506 рр.), Сигізмунда I (1506–1544 рр.), Сигізмунда II Августа (1544–1572 рр.).

Польське проникнення на українські землі кардинально відрізнялося від литовського: польський уряд з самого початку намагався зробити їх своєю провінцією, нав'язати польське право та адміністративну систему, витіснити православ'я шляхом утвердження католицизму. Незважаючи на певні позитивні наслідки цього процесу, згодом з нього виріс гострий релігійний, соціальний та етнічний конфлікт, що тривав багато років.

З середини XIII ст. Закарпаття колонізують угорці, волохи (румуні) та німецько-словацькі колоністи. Кінець XV – початок XVI ст. характеризується наростанням турецької агресії з півдня. У 1595 р. Закарпаття було поділене між: Семиградям (Трансільванією) та Австрією

(Габсбургами). У 1608–1609 рр. було визнано право Закарпаття на автономію, але за межами решти України ці землі залишилися до ХХ ст.

Протягом першої половини ХІV ст. у північній Буковині формується Шипинська земля, яка визнала зверхність ординських ханів. У 1359 р. після утворення Молдавського князівства увійшла до його складу. Час перебування Буковини у складі Молдавського князівства можна поділити на два етапи:

- 1359–1514 рр. – значний вплив місцевого населення («русинів») на життя молдавського суспільства. До середини ХV ст. Шипинська земля мала автономію;

- 1514–1774 рр. – після визнання васальної залежності від Османської імперії Молдавію перетворено на її провінцію. Буковина стала ареною боротьби між Туреччиною, Польщею та Угорщиною. З другої половини ХVІ ст. – румунізація буковинських земель.

Кримське ханство склалося пізно (1430–1440-ві рр.) і ще в середині ХV ст. підпорядковувалося Орді. Встановлення ханської влади в Криму відбулося в першій половині ХV ст. з появою у 1427–1428 рр. Хаджи-Девлет-Гірея, засновника династії Гіреїв. У 1475 р. хан Менглі-Гірей бере християнські центри Кафу, бере Анапу, Суддею, Боспор і решту генуезьких фортець. Після цієї події у 1475 р. Кримське ханство стає васалом Османської Туреччини. У першій половині ХVІ ст. Кримське ханство охоплювало не тільки степовий і передгірний Крим, але і степові простори між низов'ями Дніпра і Дону, а також степ між Доном і Кубанню.

Кримське ханство було економічно нерозвинутим. Татарська економіка ґрунтувалася на екстенсивних формах господарства – кочовому скотарстві, що сполучилося з землеробством. Втім це не могло забезпечити мінімальні потреби татар. Тож вони вели війни з метою грабежу та захоплення рабів. Походи по ясир велися незалежно від офіційних міждержавних відносин між Кримом, Польщею, Портою, Литвою та Москвою.

Ключові терміни та поняття: Велике князівство Литовське, «оксамитове» приєднання, експансія, волочна поміра, католицизм, полонізація, Литовські статути, шляхта, магнати, магдебурзьке право, магістрат.

Найважливіші події

1359 р. – захоплення Північної Буковини Молдавським князівством;

1362 р. – битва на Синіх Водах, звільнення українських земель від монголо-татарського ярма; приєднання князем Ольгердом Київщини та Переяславщини до Великого князівства Литовського

1385 р. – Кревська унія, спроба об'єднання Великого князівства Литовського та Королівства Польського;

1399 р. – битва на р. Ворскла, поразка князя Вітовта від військ Золотої Орди;

1410 р. – Грюнвальдська битва, розгром німецьких лицарів-хрестоносців Тевтонського ордену.

1413 р. – Городельська унія, зрівняння в правах польської та литовської католицької шляхти;

1430–1432 рр. – правління Свидригайла у Великому князівстві Литовському;

1449 р. – утворення Кримського ханства;

1471 р. – ліквідація Київського удільного князівства;

1475 р. – встановлення залежності Кримського ханства від Османської імперії.

1480–1481 рр. – невдалий заколот князів Михайла Олельковича, Івана Ольшанського, Федора Бельського з метою приєднати українські землі до Московії;

1500–1522 рр. – московсько-литовські війни, перехід Чернігово-Сіверщини під владу Московського царства;

1508 р. – невдалий виступ української шляхти на чолі з Михайлом Глинським проти литовського панування;

1526 р. – приєднання Закарпаття австрійськими Габсбургами та Трансільванським князівством;

1529 р. – прийняття Першого Литовського статуту;

1557 р. – видання «Устави на волоки»;

1566 р. – прийняття Другого Литовського статуту;

1569 р. – Люблінська унія, утворення Речі Посполитої.

Семінар 9–10.

Українські землі у складі
Великого князівства Литовського.
(ДФН – 4 год., ЗФН – 2 год.)

1 заняття

План

- 1.** Причини та напрямки територіальної експансії Литви. Початок литовського володарювання в Південній Русі (1340–1362 рр.; часи Ольгерда та Любарта).
- 2.** Велике князівство Литовське наприкінці XIV – на початку XV ст.: внутрішній та зовнішній стан. Кревська та Городельська унії.
- 3.** Боротьба Вітовта із Золотою Ордою та Тевтонським орденом.

2 заняття

План

- 1.** Великий князь литовський Свидригайло Ольгердович. Визвольна боротьба в князівстві (1432–1440).
- 2.** Волинське удільне князівство Свидригайла (1440–1452) та Київське удільне князівство Олельковичів (1435–1470). Остаточна ліквідація удільного устрою в 1471 р.
- 3.** Суспільно-економічні відносини у Великому князівстві Литовському. Реформи Сигізмунда-Августа. Литовський статут.

Історичні джерела

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Т. I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.

Стрийковський М. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси / Відп. ред. О. Купчинський. Львів, 2011. 1075 с.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Рекомендована література

Гурбик А. О. Волочна поміра на українських землях у складі Великого князівства Литовського в XVI ст. *УІЖ*. 1996. № 4. С. 49–61.

Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін. К. : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.

Моця О. П. Синьоводська битва та її наслідки в контексті історії середньовічної Європи. *УІЖ*. 2012. № 2. С. 4–10.

Овсій І. О. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року). К. Либідь, 2002. 147 с.

Русина О. В. Історія Київського князівства XIV–XV ст. у світлі нових даних. *Україна крізь віки : зб. наук. пр. на пошану академіка НАН України, професора Валерія Смоля* / Відп. ред. О. Онищенко. К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. С. 184–202.

Русина О. В. Україна під татарами і Литвою. К.: Альтернативи, 1998. 320 с.

Русина О. В. Українські землі як об'єкт змагань держав Центрально-Східної Європи. *Нариси з історії дипломатії України* / під ред. В. А. Смоля. К. : Вид. дім «Альтернативи», 2001. С. 78–106.

Симоненко Р. Г. Про геополітичний фактор в історії України (XIV – першій половині XVII ст.). *УІЖ*. 2002. № 6. С. 5–31.

Україна і Литва в XIV–XVI століттях. Політико-правові та соціально-економічні аспекти / В. Г. Берковський, А. В. Блануца, Д. П. Ващук, А. О. Гурбик, Б. В. Черкас. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011. 256 с.

Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII – середина XVII ст.). К. : «Кондор», 2005. 284 с.

Шабульдо Ф. М. Битва біля Синіх Вод 1362 р.: маловідомі та незнані аспекти. *УІЖ*. 1996. № 2. С. 3–14.

Питання для самостійного опрацювання

1. Боротьба Польщі, Угорщини і Литви за спадщину Галицько-Волинської держави.
2. Боротьба з татарами. Битва на р. Ворсклі 1399 р.
3. Соціальна структура українського суспільства в складі Литви та Польщі.

4. Громадське самоврядування. Магдебурзьке право на українських територіях у складі Литви та Польщі.

5. Розвиток ремесл, промислів, торгівлі на українських територіях у складі Литви та Польщі.

Тема 2. Українські землі у складі Речі Посполитої (кінець XVI – середина XVII ст.).

Основні факти, події, процеси

Люблінська унія 1569 р. з'єднала Королівство Польське і Велике князівство Литовське в Річ Посполиту (від лат. Res Publica – спільна справа). Законодавча влада передавалася Вальному (загальному) сейму. З прийняттям 1573 р. законів («артикули») Генріха Валуа країна стала єдиною в Європі широкою шляхетською демократією. В разі порушення королем шляхти, остання могла відмовитися від покори королю.

Православне духовенство та українське міщанство не отримали представництва на сеймі. Україну представили магнати, які входили до сенату за своїм посадовим становищем. У польських землях політичне життя все більш залежало від шляхти, в Україні воно залишалося в руках магнатів, українських і польських князів і панів.

В ході обговорення унії Сигізмунд II Август підписав універсали про приєднання українських територій до Польщі. Вони поділялися на шість воєводств: Руське, Белзьке, Волинське, Подільське, Брацлавське, Київське. У 1618 р. після приєднання додалося сьоме – Чернігово-Сіверське.

Люблінська унія має і негативні, і позитивні сторони.

Негативні: відмова юридично визнати права руського (українського) народу, що призвело до вибуху в 1648 р., посилення денаціоналізації української еліти (князів, магнатів, шляхти), загострення соціальних протиріч, поява олігархів-магнатів («королят»,

«короликів»), які самі собі були законом, національно-релігійна дискримінація і окатоличення (кін. XVI – перша пол. XVII ст.).

Позитивні: об'єднання всіх українських земель у складі однієї держави, активний вплив західноєвропейської культури, ідей гуманізму та Реформації, розвиток ринкових відносин, утвердження шляхетської демократії, національно-релігійна дискримінація, що почалася від правління Сигізмунда III, згуртувала український народ та спонукала його до створення держави.

Після інкорпорації українських земель до складу Речі Посполитої активізувався процес денационалізації українського народу у формі полонізації та покатоличення. Важливе значення тут належить Берестейській церковній унії 1596 р. – за підтримки польської влади утворилась нова українська церква – греко-католицька (уніатська).

Основними соціальними станами (групи людей, які відрізнялися правами і становищем у суспільстві) у Речі Посполитій були: князі, шляхта, духовенство, міщани, селянство. До привілейованих станів належали князі і шляхта. Вони мали широкі майнові, політичні та особисті права. На верхівці перебували нащадки Гедиміновичів і Рюриковичів, які були титулованою знаттю, становили собою замкнений стан. До панів належала шляхта, яка не мала титулів, але вирізнялася давністю походження, спадковим землеволодінням і привілеями. До середньої і дрібної шляхти – зем'яни, панцирні слуги й бояри, які здобували шляхетство військовою службою.

Привілейованим станом було духовенство, що становило майже десяту частину всього населення.

Міщанство складало до 15% населення, мало привілеї у сферах самоврядування, суду, торгівлі, ремесла. Більшість населення (близько 80%) – селянство, яке поділялося на «непохожих» і «похожих» («вільних»). Зростання попиту на збіжжя в Європі призвело до створення ринково-орієнтованих господарств – фільварків. Одночасно йшли два процеси: обезземелення селянства та їх закріпачення.

Ключові терміни та поняття: Річ Посполита, воєводство, інкорпорація, католицизм, єзуїти, полонізація, унія, уніатська церква, фільварок, кріпосне право, панщина, шляхта, князі, магнати, пани, зем'яни, чиншові, службові та тяглі селяни, закупи.

Найважливіші події

1569 р. – Люблінська унія, об'єднання Великого князівства Литовського та Королівства Польського в єдину державу – Річ Посполиту;

1588 р. – прийняття Третього Литовського статуту, запровадження кріпацтва;

1596 р. – Берестейська церковна унія, утворення греко-католицької (уніатської) церкви;

1620 р. – відновлення православної ієрархії в Україні;

1632 р. – митрополит Петро Могила домогся офіційного визнання православ'я у Речі Посполитій.

Семінар 11.

Конфесійна ситуація в XIV–XVI ст.

(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год.)

План

1. Поділ Київської митрополії. Становище української Православної Церкви у Великому Князівстві Литовському в XIV – першій половині XVI ст. Загострення кризи в українському православ'ї у 1550–1570-х рр.

2. Берестейська унія: передумови, причини та наслідки укладання.

3. Загострення релігійних протиріч (відновлення православної ієрархії 1620 р., «Статті для заспокоєння руського народу», митрополит Петро Могила).

4. Філософський та суспільно-політичний зміст полемічної літератури (творча спадщина письменників-полемістів із Острога, Іван Вишенський, головні ідеї полемічної літератури Іпатія Потія).

Історичні джерела

Вишенський І. Твори / Іван Вишенський ; пер. з книж. укр. мови В. Шевчука. Київ : Дніпро, 1986. - 247 с.

Зизаній С. Казанье святого Кирилла Патріархи ієрусалимского о антихристѣ и знаках его. З розширенням науки против ересей розных. URL: http://litopys.org.ua/old14_16/old14_16.htm (дата звернення: 20.04.2024).

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Могила П. Антологія, сирѣч молитвы и поученія душеполезная. В душевную ползу спудеов и всѣх благочестивых любомолитвеник. Вкратцѣ собрана и благочиннѣ расположена тщаніем... Петра Могилы. К., 1636.

Студинський К. Й. Полемічне письменство в 1608 році : студія у Львові : 3 друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1911. Ч. 1. 33 с.

Твори Потія на Ізборнику (сучасною українською мовою). *Тисяча років української суспільно-політичної думки*. У 9-ти т. К., 2001. Т. 2–3.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Рекомендована література

Жуковський В., Махлюк В. М. Організаційно-педагогічна діяльність ректора Острозької академії (1576—1636 рр.) Герасима Смотрицького. *Науковий журнал. Науковий огляд*. 2016. № 1 (22). С. 72–82.

Кочан Н. І. Флорентійська унія і Київська митрополія: до характеристики розвитку та втілення ідеї унії церков. *ВІЖ*. 1996. № 1. С. 28–44.

Лешан В. Ю., Звенигородська Ю. М. Історія християнства в Україні. Чернівці: Рута, 2007. 160 с.

Митрофан (Божко), архім. Образи святителя Петра Могилы, митрополита Київського і Галицького, у панегіриках і посвятах XVII ст. *Труди Київської Духовної*

Академії. № 37. К.: Київська духовна академія і семінарія, 2022. С. 121–139.

Мицик Ю. А. Київський патріархат у проектах Петра Могили. *УІЖ.* 2007. № 1. С. 61–69.

Русина О. В. Міжконфесійні взаємини й суспільно-політичні рухи XV – початку XVI ст. на теренах України. *УІЖ.* 2006. № 3. С. 4–16.

Русина О. В. Україна під татарами і Литвою. К.: Альтернативи, 1998. 320 с.

Сас П. М. Відновлення православної церковної ієрархії Київської митрополії (1620 р.). *УІЖ.* 2010. № 4. С. 15–39.

Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція (1648–1676 рр.). К. : Альтернативи, 1999. 352 с.

Тимошенко Л. В. Берестейська унія 1596 р. Дрогобич : Коло, 2004. 197 с.

Ткачук Р. Ф. Полемічна традиція унійних письменників кінця XVI – першої половини XVII ст.: доба і постаті, текст і прототекст, риторика і поетика. Київ: КММ, 2019. 486 с.

Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII – середина XVII ст.). К. : «Кондор», 2005. 284 с.

Харишин М.В. Українська церква між двома уніями (1569–1596 р.) *УІЖ.* 1996. № 4. С. 24–34.

Семінар 12.

Економічний розвиток України
в XVI – першій половині XVII ст.
(ДФН – 2 год.)

План

1. Формування шляхетного стану в Україні. Литовські статuti і соціально-правове становище різних станів.
2. Поземельні відносини в XVI – першій половині XVII ст.
3. Розвиток сільського господарства. Фільварки.
4. Розвиток міст, ремесл та торгівлі. Магдебурзьке право.

Історичні джерела

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин.
К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення.
Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура,
Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Статuti Великого князівства Литовського : у 3 т. / За
ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса :
Юридична література, 2002–2004.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор
коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Рекомендована література

Білоус Н. О. Функції та основні напрями діяльності
Київського магістрату в XVI – пер. пол. XVII ст. *ВІЖ*.
2005. № 5. С. 4–18.

Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін. К. : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.

Історія українського селянства / редакційна рада: В. М. Литвин, В. М. Геєць та ін. К. : Наукова думка, 2006. Т. 1. 632 с.

Капраль М. М. Функціонування органів влади Львова у XIII–XVIII ст. (Нарис історії магдебурзького права). *УІЖ*. 2006. № 5. С. 98–111.

Русина О. В. Україна під татарами і Литвою. К.: Альтернативи, 1998. 320 с.

Україна і Литва в XIV–XVI століттях. Політико-правові та соціально-економічні аспекти / В. Г. Берковський, А. В. Блануца, Д. П. Ващук, А. О. Гурбик, Б. В. Черкас. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011. 256 с.

Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII – середина XVII ст.). К. : «Кондор», 2005. 284 с.

Питання для самостійного опрацювання

1. Територіально-адміністративний устрій українських земель у складі Речі Посполитої.
2. Релігійне питання після Берестейської церковної унії.
3. Соціально-економічне становище українського населення у складі Речі Посполитої.

Тема 3. Становлення козацтва (XVI – середина XVII ст.).

Основні факти, події, процеси

Козацтво – назва особисто вільної людності, що сформувалася у східноєвропейських степах. Слово «козак» має давньотюркське походження (від кьоз – ходити, мандрувати) і вперше зафіксовано у словнику давньополовецької мови (1303 р.) у значеннях «вартовий», «конвоїр».

Українське козацтво – не унікальне явище. До XVI ст. на всьому просторі Великого християнсько-мусульманського прикордоння Європи турки і татари створили зону постійної конфронтації. Загальноісторичні реалії того часу породили такі типологічно спільні з козацтвом явища, як «греници» (граничари) у Хорватії, ускоки у Сербії, секеї в Угорщині, гайдуки на Балканах. На ріках Дон, Урал, на Північному Кавказі, в Пониззі Волги, в Сибіру виникли подібні спільноти (донські, яїцькі, терські, волзькі, сибірські козаки). Сформувавшись на стику землеробської та кочової цивілізацій, на терені Великого Кордону, козацтво зростало на ґрунті взаємодії між християнським і мусульманським світом.

Серед причин, які зумовили появу козацтва, можна виділити: соціальні (посилення феодалної експлуатації, юридичне оформлення кріпосної залежності); економічні (нестача орної землі, необхідність колонізації вільних земель); політичні (охорона південних кордонів від татарської загрози); національні (спротив політиці

полонізації та окатоличення українського населення), стратегічні (загроза з боку Кримського ханства).

Появу українського козацтва більшість вчених датують кінцем XV ст. Однак, фактично майже до кінця XVI ст. козакування було скоріше родом занять, ніж соціальним станом.

В історіографії існує ряд версій, що пояснюють походження козацтва: хозарська, чорноклобуцька, татарська, автохтонна, уходницька, шляхетська.

Основним осередком козаків було Запоріжжя, або Низ (територія Дніпровських порогів). Найбільш відомі січі на островах: Томаківка, Мала Хортиця, Базавлук, Велика Хортиця (у літературі кількість січей визначається від 5 до 13, але більшість науковців дотримуються позиції Д. Яворницького, який обстоював версії про 8 січей).

За місцем розташування козацтво називалося низовим або запорозьким. Реформи Сигізмунда II Августа (1572 р.) і Стефана Баторія (1578 р.) спричинили поділ козаків на реєстрових і нереєстрових. Реєстрові стали законним козацьким станом. Розмежування остаточно утвердилося в першій половині XVII ст.

Запорозька Січ була військово-політичною організацією республіканського типу з виборністю керівників, з рівним правом участі усіх козаків у виборах. Найвища влада на Січі належала Військовій (Генеральній) козацькій раді. На раді раз на рік обиралася старшина.

Уся земля Запорозької Січі поділялися на паланки – повіти, що були джерелом постачання для утримання війська. Кількість їх коливалась у різні часи від 5 до 10.

З кінця XVI ст. козацтво, маючи організацію, права та привілеї, починає відігравати важливу роль в історичному процесі. Зрештою, козацтво, як зазначає М. Грушевський, «стало представником національних інтересів свого народу і взяло на себе державне будівництво».

Ключові терміни та поняття: Запорізька Січ, козак, низове козацтво реєстрове козацтво, городове козацтво, старшина, гетьман, кошовий отаман, паланка, зимівник, курінь, Ординація Війську Запорізькому, уходи, фортеця Кодак, ясир, клейноди, «Золотий спокій».

Найважливіші події

- 1489 р. – перша писемна згадка про українських козаків;
- 1556 р. – заснування Дмитром (Байдою) Вишневецьким Запорозької Січі на о. Мала Хортиця;
- 1572 р. – універсал Сигізмунда II Августа про утворення реєстрового козацького війська;
- 1578 р. – «Козацька реформа» короля Стефана Баторія;
- 1591–1593 рр. – козацько-селянське повстання на чолі з Криштофом Косинським;
- 1594–1596 рр. – козацько-селянське повстання на чолі з Северином Наливайком;
- 1609–1612 рр. – участь у поході польсько-литовського війська на Москву;
- 1616 р. – морський похід на Кафу на чолі з гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним;
- 1620 р. – Цецорська битва;
- 1621 р. – Хотинська війна;

1625 р. – козацьке повстання на чолі з Марком Жмайлом;
1630–1631 рр. – козацьке повстання на чолі з Тарасом
Трясилою (Федоровичем);
1632 р. – «Статті для заспокоєння руського народу»;
1635 р. – зруйнування польської фортеці Кодак;
1637–1638 рр. – козацькі повстання на чолі з Павлом Бутом
(Павлюком), Дмитром Гунею та Яковим Острянином;
1638 р. – видання «Ординацій Війська Запорозького
реєстрового, що перебуває на службі Речі Посполитої»;
1638–1648 рр. – період «Золотого спокою» у Речі
Посполитій.

Семінар 13–14.

Виникнення українського козацтва

(ДФН – 4 год.)

1 заняття

План

- 1.** Формування козацької верстви. Версії походження козацтва.
- 2.** Колонізація Подніпров'я. Дмитро Вишневецький та його роль у розбудові Запорізької Січі й активізації боротьби з Кримським ханством.
- 3.** Етапи формування Запорозької Січі. Внутрішній устрій та адміністрація.
- 4.** Побут Запорозької Січі.

2 заняття

План

- 1.** Формування реєстрового козацтва.
- 2.** Походи запорожців проти Кримського ханства і Туреччини у 1600–1619 рр.
- 3.** Участь у військових кампаніях Речі Посполитої.
- 4.** Козацько-селянські повстання наприкінці XVI – в першій половині XVII ст.: причини, хід, наслідки.

Історичні джерела

Боплан Г.-Л. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії разом з їхніми звичаями, способами життя і ведення воєн. К. : Наукова думка; Кембрідж (Мас.) : Укр. наук. ін-т, 1990. 256 с.

Величко С. Літопис. *Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки*. К : Дніпро, 2006. С. 450–818.

Історія України : Хрестоматія / Упоряд. В. М. Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Літопис Самовидця. К. : Вид-во «Наукова думка», 1971. 175 с.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Шерер Ж.-Б. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії. К. : Укр. письменник, 1994. 311 с.

Щоденник Еріха Ляссоти із Стеблева (1588–1594). *Мемуари до історії південної Русі. Випуск I (XVI ст.) / За редакцією В. Антоновича*. Дніпропетровськ : Січ, 2005. С. 159–218.

Рекомендована література

Бачинська О. А., Чухліб Т. В., Щербак В. О. Українське козацтво. Золоті сторінки історії. К. : ПП «КРИСТАЛ БУК», 2015. 400 с.

Бушак С. М. Українські народні картини «Козак Мамай» XVIII–XIX століть: іконографія, генеза, еволюція. : дис. ... д.філософ. 2024.

Гурбик А. О. Виникнення Запорозької Січі (хронологічний та територіальний аспекти проблеми). *ВІЖ*. 1999. № 6. С. 3–17

Гуржій О. І., Корнієнко В. В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. К.: Вид-во «Україна», 2004. 192 с.

Гуржій О.І. Козацька Україна. Боротьба за державу (XVI – XVII ст.) Київ : Арій, 2023. 367 с.

Історія Запорізької Січі / ред. В. Смолій та ін. 2-ге вид. Київ : Арій, 2023. 239 с.

Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / упоряд. Б. З. Якимович. Львів : Світ, 1992. VIII, 702 с.

Історія українського козацтва: у 2 т. / Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006–2007.

Присяжнюк Ю. Пісні, думи та тексти козацької тематики у музичних творах другої половини 50-х – першої половини 80-х рр. XX ст. *Старожитності Лукомор'я*. 2023. № 6. С. 70–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ctarluk_2023_6_9 (дата звернення: 20.04.2024).

Савченко С. Козацькі ватажки, гнобителі народу, розпусні прожигателі життя, полум'яні революціонери. *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки*. 2023. № 1. С. 160–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2023_1_19 (дата звернення: 20.04.2024).

Сас П. М. Політико-правові засади воєнної служби запорожців та грошова винагорода їм за участь у Хотинській війні 1621 р. *УІЖ*. 2005. № 6. С. 4–33.

Сас П. М. Укладання Хотинського мирного договору 1621 р. *УІЖ*. 2013. № 2. С. 38–73.

Сас П. М. Хотинська війна 1621 року. К.: Інститут історії України НАН України, 2011. 520 с.

Сас П. Воєнний промисел запорізьких козаків (перша половина XVII ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. 2007. № 7. С. 167–196.

Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція (1648–1676 рр.). К.: Альтернативи, 1999. 352 с.

Терлюк І. Особливості еволюції ідеї української національної державності в умовах посилення російсько-імперської інкорпорації козацької Гетьманщини. *Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2023. Т. 10, № 1. С. 31–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2023_10_1_7 (дата звернення: 20.04.2024).

Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII – середина XVII ст.). К.: «Кондор», 2005. 284 с.

Чухліб Т. В. Гетьмани України. Військо, політика, держава. Київ : Арій, 2023. 351 с.

Чухліб Т. В. Козацька Україна на міжнародній арені. Київ : Арій, 2023. 351 с.

Чухліб Т. В. Козацька Україна та шляхетська Польща. Битви. Війни. Союзи. Київ : Арій, 2023. 383 с.

Щербак В. Джерела формування козацької старшини в Україні (друга половина XVI – середина XVII ст.). *Київські історичні студії*. 2023. № 2. С. 32–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Khs_2023_2_6 (дата звернення: 20.04.2024).

Щербак В. О. Українське козацтво : формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. К. : KM Academia, 2000. 300 с.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття «козак», найдавніші джерельні згадки.
2. Хортицький замок Д. Вишневецького.
3. Січові традиції і звичаї.
4. Бойове мистецтво запорожців.
5. Участь запорізьких козаків у поході на Москву.

Тема 4. Українська культура середньовічної та початку ранньомодерної доби.

Основні факти, події, процеси

В середньовічній історії України можна виділити дві культурні епохи: дохристиянську (VII – IX ст.) і християнську (після запровадження християнства як офіційної релігії). Поділ цей умовний, оскільки впливу християнства Русь зазнала задовго до того, як воно стало державною релігією.

Ще до запровадження християнства Русь має писемність, складаються моральні та правові норми, розвиваються архітектура, скульптура (особливо дерев'яна), зародки театралізованих вистав тощо. Духовна культура цього часу не була «примітивною», вона вбирала специфічні риси своєї епохи і пізніше чимало її досягнень були запозичені християнством.

Поширення християнства розпочалась у ще в IV ст. з місіонерської діяльності греків у Подніпров'ї. Численні джерела зберегли свідчення про хрещення Русі за часів Аскольда й Діра (у 860-х рр., після походів на Візантію). У X ст. християнство поширилось серед правлячих верст, зокрема християнами були прибічники князя Ігоря та його дружина Ольга.

Старі язичницькі вірування та ідеї вже не відповідали новим державним структурам, не сприяли консолідації давньоруського суспільства та підвищенню авторитету великокнязівської влади. У 980 р. відбулася релігійна реформа князя Володимира, під час якої він запровадив єдиний для всього східнослов'янського суспільства культ

язичницьких богів. Виявилася невдалою й було вирішено запровадити більш прогресивну віру – християнство. Це сприяло зміцненню державності, розповсюдженню писемності, розвиткові нової парадигми середньовічної культури.

Світоглядним фундаментом давньоруської культури стає християнство. Втім для неї характерне співіснування з язичницьким культурним середовищем. Іншою особливістю є запозичення та творче переосмислення візантійських традицій, знань та канонів. З часом почали виявлятися глибинні давньоруські традиції. Наприклад, у літературі з'являється емоційне і пристрасне «Слово о полку Ігоревім», яке не мало аналогів ні у візантійській, ні в європейській літературі. Русь засвоює також досягнення художньої культури Хазарії (деталі костюма, прикраси), арабського Сходу (у побуті знаті – розкіш, звичай дарувати шовкові тканини, поясні прикраси, дорогоцінний посуд), Скандинавії (державна та військова організація Русі).

Українська культура XIV–XVI ст. вирізняється суперечливістю і різноспрямованістю духовних орієнтирів. Ланкою, що зв'язувала попередній період з новим етапом розвитку культури, стало Галицько-Волинське князівство. Час Великого князівства Литовського виявився сприятливим для розвитку культури. Литовські князі не втручалися в існуючі порядки, дотримуючись правила: «Ми старовини не рушимо, а новини не вводимо».

Після утворення Речі Посполитої соціокультурна ситуація докорінно змінилася. Поширюється католицизм, засновуються католицькі (єзуїтські) освітні заклади, насаджується польська і латинська мови. Внаслідок

Берестейської унії 1596 р. з єдиної православної церкви утворилися уніатська і православна церкви.

Незважаючи на загострення релігійної ситуації після Берестейської унії, у Речі Посполитій відбувався діалог польської, литовської, білоруської та української культур, що ініціював позитивні зрушення:

- розширення кругозору, сфери пізнавальних і наукових інтересів людини, секуляризація, культури;

- розвиток законодавства (Литовські статuti 1529–1588 рр, у яких відбився вплив римського права, «Руської правди» та ідей епохи Відродження);

- поява друкарства (1574 р. – «Апостол» І. Федорова);

- підвищення освіченості різних верств населення (братські школи, єзуїтські колегіуми, Острозька колегія та Києво-Могилянська академія);

- утвердження нових архітектурних стилів (готичний стиль, ренесансний стиль, а пізніше й бароко);

- розвиток нових літературних жанрів (полемічна література, розвивається світська (міщанська) література – сатиричні поеми, повісті, дидактичні оди, драми).

Ключові терміни та поняття: Запорізька Січ, козак, низове козацтво реєстрове козацтво, городове козацтво, старшина, гетьман, кошовий отаман, паланка, зимівник, курінь, Ординація Війську Запорізькому, уходи, фортеця Кодак, ясир, клейноди, «Золотий спокій».

Найважливіші події

- 992–996 рр. – спорудження Десятинної церкви в Києві;
1037 р. – спорудження Софійського собору в Києві;
1056–1057 рр. – створення «Остромирового Євангелія» – найдавнішої книги, яка зберіглася до наших днів;
1073, 1076 рр. – створення «Ізборників» князя Святослава Ярославича;
1113 р. – завершення ченцем Києво-Печерської лаври Нестором літопису «Повість минулих літ»;
1117 р. – укладення «Повчання» Володимира Мономаха;
1556–1561 рр. – Створення Пересопницького Євангелія;
1574 р. – видання І. Федоровим у Львові першої друкованої книги – «Апостол»;
1578 р. – заснування князем К.-В. Острозьким в Острозі друкарні й школи;
1581 р. – видання І. Федоровим в Острозі першого видання Біблії церковнослов'янською мовою;
1585–1586 рр. – заснування Львівського Успенського братства;
1615 р. – заснування Київського Богоявленського братства;
1631 р. – відкриття архімандритом Києво-Печерського монастиря Петром Могилою Лаврської школи;
1632 р. – заснування Києво-Могилянського колегіуму, утвореного внаслідок об'єднання Братської й Лаврської шкіл.

Семінар 15.

Українська культура середньовічної та початку
ранньомодерної доби
(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год.)

План

1. Світоглядна система та релігійні уявлення східних слов'ян.
2. Особливості архітектури й мистецтва на Русі.
3. Ідейні впливи Гуманізму і Реформації на розвиток української культури.
4. Архітектура, образотворче мистецтво, театр та музика в Україні XIV–XVI ст.

Історичні джерела

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин.
К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення.
Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура,
Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор
коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Рекомендована література

Білоус П. В. Історія української літератури XI–
XVIII ст.: К.: ВЦ «Академія», 2009. 424 с.

Бушак С. М. Українські народні картини «Козак
Мамай» XVIII–XIX століть: іконографія, генеза, еволюція :
дис. ... д.філософ. 2024.

Головащенко С. І. Історія християнства. К. : Либідь, 1999. 351 с.

Гуржій О.І. Козацька Україна. Боротьба за державу (XVI – XVII ст.) Київ : Арій, 2023. 367 с.

Історія Запорізької Січі / ред. В. Смолій та ін. 2-ге вид. Київ : Арій, 2023. 239 с.

Історія українського мистецтва : у 5 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; голов. ред. Г. Скрипник. К., 2007–2011.

Історія української культури: у 5 т. [Електронний ресурс] / НАН України; редкол.: Б. Є. Патон [та ін.] К. : Наукова думка, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm> (дата звернення: 20.08.2023).

Леонт'єв Д. В. Архітектура України : від античності до нашого часу. Х. : Ранок, 2010. 224 с.

Масол Л. М. Художня культура України. К.: Вища школа, 2006. 239 с.

Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. К. : Вікар, 2003. 335 с.

Павленко Ю. Дохристиянські вірування давнього населення України. К. : Либідь, 2000. 325 с.

Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: Либідь, 1998. 256 с.

Присяжнюк Ю. Пісні, думи та тексти козацької тематики у музичних творах другої половини 50-х – першої половини 80-х рр. XX ст. *Старожитності Лукомор'я*. 2023. № 6. С. 70–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ctarluk_2023_6_9 (дата звернення: 20.04.2024).

Савченко С. Козацькі ватажки, гнобителі народу, розпусні прожигателі життя, полум'яні революціонери. *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки.* 2023. № 1. С. 160–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2023_1_19 (дата звернення: 20.04.2024).

Семчишин М. Тисяча років української культури (Історичний огляд культурного процесу). Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. 550 с.

Терлюк І. Особливості еволюції ідеї української національної державності в умовах посилення російсько-імперської інкорпорації козацької Гетьманщини. *Національного університету «Львівська політехніка».* Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 10, № 1. С. 31–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2023_10_1_7 (дата звернення: 20.04.2024).

Чухліб Т.В. Гетьмани України. Військо, політика, держава. Київ : Арій, 2023. 351 с.

Чирук С.В. Козацькі витоки Дніпра (місто трьох переправ). Музей історії Дніпра. Дніпро : Герда, 2023. 60 с.

Чухліб Т.В. Козацька Україна на міжнародній арені. Київ : Арій, 2023. 351 с.

Чухліб Т.В. Козацька Україна та шляхетська Польща. Битви. Війни. Союзи Київ : Арій, 2023. 383 с.

Щербак В. Джерела формування козацької старшини в Україні (друга половина XVI – середина XVII ст.). *Київські історичні студії.* 2023. № 2. С. 32–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Khs_2023_2_6 (дата звернення: 20.04.2024).

Питання для самостійного опрацювання

1. Розвиток писемності, освіти й науки на Русі.
2. Полемічна література та її ідейне спрямування.
3. Православна церква у складі Речі Посполитої.
4. Католицька церква на землях України.
5. Вплив Берестейської унії 1596 р. на культурне життя.

КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота здобувачів вищої освіти – це форма організації освітнього процесу, за якої здобувачі вищої освіти виконують заплановані завдання під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Метою самостійної роботи здобувачів вищої освіти є засвоєння ними в повному обсязі освітнього компонента й послідовне формування у здобувачів вищої освіти самостійності як риси характеру, що відіграє суттєву роль у формуванні сучасного фахівця.

Для контролю самостійної роботи з освітнього компонента «Історія України» у другому семестрі, кожен здобувач вищої освіти має прочитати та написати відгуки на **дві статті** з наведеного нижче переліку. Статті треба обрати за власним зацікавленням.

Відгук складається у довільній формі з обов'язковим висвітленням таких питань: назва статті, інформація про автора; актуальність теми статті; новизна роботи та ступінь її складності; короткий зміст статті; найбільш цікаві в науковому і практичному відношенні результати роботи; позитивні та негативні риси роботи; загальні висновки.

Перелік статей для самостійного опрацювання:

1. Білоус Н. О. Люблінська унія 1569 р.: історіографічні погляди та інтерпретації. (До 440-річчя Люблінської унії). *Український історичний журнал (УІЖ)*. 2010. № 1. С. 65–83.

2. Білоус Н. О. Функції та основні напрями діяльності Київського магістрату в XVI – пер. пол. XVII ст. *УІЖ*. 2005. № 5. С. 4–18.

3. Вілкул Т. Володимир Мономах: тексти і версії. *УІЖ*. 2004. № 1. С. 53–71.

4. Войтович Л. Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації. *УІЖ*. 2003. № 4. С. 134–139.

5. Войтович Л. Штрихи до портрета князя Лева Даниловича. *Україна в Центральній-Східній Європі*. 2005. № 5. С. 143–156.

6. Галенко О. І. Про татарські набіги на українські землі. *УІЖ*. 2003. № 6. С. 52–68.

7. Головко О. Б. Держава Романовичів та Золота Орда (40–50-ті рр. XIII ст.). *УІЖ*. 2004. № 6. С. 3–16.

8. Головко О. З історії міжкнязівської війни 1015–19 рр. на Русі. *Україна в Центральній-Східній Європі*. Студії з історії XI–XVIII століть. Випуск 1. К., 2000. С. 38–49.

9. Гурбик А. О. Виникнення Запорозької Січі (хронологічний та територіальний аспекти проблеми). *УІЖ*. 1999. № 6. С. 3–17

10. Гурбик А. О. Волочна поміра на українських землях у складі Великого князівства Литовського в XVI ст. *УІЖ*. 1996. № 4. С. 49–61.

11. Котляр М. Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-річчя утворення). *УІЖ*. 2000. №1. С. 21–31.

12. Котляр М. Ф. Давньоруська держава кінця XI – початку XII ст. (Від усобиць до стабілізації). *УІЖ*. 1997. №2. С. 18–27.

13. Котляр М. Ф. Давньоруська державність: до і після Любеча. *УІЖ*. 1997. №4. С. 19–28.

14. Котляр М. Ф. Еволюція суспільного життя Київської Русі (до середини XII ст.). *УІЖ*. 2015. № 3. С. 21–36.

15. Котляр М. Ф. Соціальна структура давньоруського суспільства. *УІЖ*. 2015. № 6. С. 13–28.

16. Котляр М. Ф. Феномен удільної роздробленості Русі (повернення до проблеми). *УІЖ*. 2013. № 2. С. 24–37.

17. Котляр М. Ф. Шляхи християнства на Русь (легендарні й реальні). *УІЖ*. 2008. № 5. С. 4–15.

18. Кочан Н. І. Флорентійська унія і Київська митрополія: до характеристики розвитку та втілення ідеї унії церков. *УІЖ*. 1996. № 1. С. 28–44.

19. Мицик Ю. А. Київський патріархат у проектах Петра Могили. *УІЖ*. 2007. № 1. С. 61–69.

20. Моця О. П. Синьоводська битва та її наслідки в контексті історії середньовічної Європи. *УІЖ*. 2012. № 2. С. 4–10.

21. Моця О. П. Соціальні відносини на селі в Давньоруській державі. *Археологія*. 1999. № 2. С. 50–59.

22. Падаляк Н. Г. «Битва за Балтику» і зміни в торговій політиці Ганзи в XV–XVI вв. *УІЖ*. 2002. № 2. С. 27–36.

23. Ричка В. М. «Галич – другий Київ»: середньовічна формула чи історіографічна метафора? *УІЖ*. 2006. № 1. С. 4–13.

24. Ричка В. М. Візантійські походи київських князів в історичній пам'яті східного слов'янства. *УІЖ*. 2012. № 4. С. 4–20.

25. Русина О. В. Історія Київського князівства XIV–XV ст. у світлі нових даних. *Україна кризь віки : зб. наук.*

пр. на пошану академіка НАН України, професора Валерія Смоля / Відп. ред. О. Онищенко. К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. С. 184–202.

26. Русина О. В. Міжконфесійні взаємини й суспільно-політичні рухи XV – початку XVI ст. на теренах України. *ВІЖ*. 2006. № 3. С. 4–16.

27. Русина О. В. Українські землі як об'єкт змагань держав Центрально-Східної Європи. *Нариси з історії дипломатії України / під ред. В. А. Смоля. К. : Вид. дім «Альтернативи», 2001. С. 78–106.*

28. Сас П. М. Відновлення православної церковної ієрархії Київської митрополії (1620 р.). *ВІЖ*. 2010. № 4. С. 15–39.

29. Сас П. М. Політико-правові засади воєнної служби запорожців та грошова винагорода їм за участь у Хотинській війні 1621 р. *ВІЖ*. 2005. № 6. С. 4–33.

30. Сас П. М. Укладання Хотинського мирного договору 1621 р. *ВІЖ*. 2013. № 2. С. 38–73.

31. Сас П. Воєнний промисел запорізьких козаків (перша половина XVII ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. 2007. № 7. С. 167–196.

32. Симоненко Р. Г. Про геополітичний фактор в історії України (XIV – першій половині XVII ст.). *ВІЖ*. 2002. № 6. С. 5–31.

33. Харишин М.В. Українська церква між двома уніями (1569–1596 р.) *ВІЖ*. 1996. № 4. С. 24–34.

34. Шабульдо Ф. М. Битва біля Синіх Вод 1362 р.: маловідомі та незнані аспекти. *ВІЖ*. 1996. № 2. С. 3–14.

35. Шип Н. А. Дискусія про термін «Русь». *УІЖ*. 2002. № 6. С. 92–107.

ДОДАТКОВА ІНДИВІДУАЛЬНА САМОСТІЙНА РОБОТА (для здобувачів вищої освіти ЗФН)

Контроль самостійної роботи здобувачів вищої освіти заочної форми навчання передбачає виконання додаткової індивідуальної роботи.

Індивідуальна самостійна робота з освітнього компонента «Історія України» у другому семестрі складається з шести питань. Для її виконання треба на власний розсуд обрати шість питань з шести блоків (по одному питанню з кожного) та, опрацювавши літературу з теми, викласти розгорнуту відповідь на кожне з них.

Зміст відповідей повинен бути чітко продуманим, що забезпечується складанням плану кожного питання, а також оформленим відповідно до вимог. Відповіді повинні бути чіткими і повними. При цьому слід уникати дуже багатослівних пояснень. Не допускається детальне переписування текстів з літератури, ресурсів інтернету та першоджерел. Для підтвердження ідеї, основного положення теми можна записувати цитати з першоджерел, науково-популярної літератури, взявши їх у лапки з обов'язковим посиланням.

Робота повинна бути виконана друкованим способом. Набір усього тексту здійснюється у редакторі *Microsoft Word* шрифтом *Times New Roman*, розмір шрифту – 14 пт.

Текст друкують з міжрядковим інтервалом 1,5, поля: угорі, внизу – 20 мм, з лівого боку – 30 мм, з правого боку – 15 мм. Абзацний відступ повинен бути однаковим упродовж усього тексту й дорівнювати 1,25 см.

Друк повинен бути чітким, чорного кольору. Щільність тексту – стандартна.

На титульній сторінці індивідуальної роботи необхідно вказати назву закладу освіти, найменування освітнього компонента, курс, спеціальність, прізвища, ім'я по батькові здобувача вищої освіти та викладача.

Наприкінці роботи подають список використаних джерел і літератури. Там вказують найменування та вихідні дані всіх використаних здобувачем вищої освіти наукових праць (монографій, наукових статей, наукових збірників, підручників, довідників), а також історичних джерел.

Обсяг індивідуальної роботи – 20–25 сторінок (приблизно 3–4 сторінки з кожного питання), не враховуючи титульної сторінки і списків використаної літератури.

Приклад оформлення титульної сторінки

**Міністерство освіти і науки України
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

Навчально-науковий інститут соціальних і гуманітарних наук

Кафедра історії та археології

**ІНДИВІДУАЛЬНА САМОСТІЙНА РОБОТА
з історії України**

здобувача вищої освіти I курсу
спеціальності ...

Микитенка Миколи Івановича

Викладач:

вчений ступінь, звання, посада
Прізвище, Ім'я, По батькові

Полтава – 2024

Питання індивідуальної самостійної роботи

Блок 1.

1. Теорії походження держави Русі та терміну «Русь» в історіографії.
2. Територіальна та політична структура Русі. Еволюція інститутів влади (князь, боярська рада, князівська адміністрація, віче, снєми).
3. Внутрішня та зовнішня політика київських князів кінця IX – середини X ст.
4. Реформи Володимира Великого.
5. Внутрішня та зовнішня політика Русі за Ярослава Мудрого.

Блок 2.

1. Загальна характеристика та особливості феодалних відносин на Русі.
2. Феодална ієрархія, виникнення відносин васалітету та міністеріалітету на Русі. Велике феодалне землеволодіння.
3. Становище феодално залежного населення Русі. Характеристика феодалних повинностей.
4. Розвиток сільського господарства на Русі.
5. Виникнення давньоруських міст. Розвиток ремесла та торгівлі.

Блок 3.

1. Удільна роздробленість як історичне явище. Причини політичної роздробленості. Феодалні війни руських князів. Князівський снем у Любечі (1097 р.) та його наслідки.

2. Виникнення та політико-економічний розвиток Київської, Переяславської та Чернігівської земельно-князівств.

3. Виникнення Галицько-Волинського князівства. Розширення територіальних володінь, приєднання Києва та його роль.

4. Галицько-Волинська держава як суб'єкт міжнародних відносин. Королівство Руське.

5. Королівство Русі за спадкоємців Данила Романовича (1264–1325 рр.). Занепад Галицько-Волинської держави.

Блок 4.

1. Люблінська унія: причини укладання, характер, наслідки. Адміністративний устрій українських земель у складі Речі Посполитої.

2. Громадське самоврядування. Магдебурзьке право на українських землях в XIV – першій половині XVI ст.

3. Литовські Статути і соціально-правове становище різних станів у Речі Посполитій.

4. Розвиток сільського господарства в XVI – першій половині XVII ст. Фільварки.

5. Розвиток ремесл, промислів та торгівлі на українських територіях в XIV – першій половині XVII ст.

Блок 5.

1. Поділ Київської митрополії в 1459 р.
2. Загострення кризи в українському православ'ї у 1550–1570-х рр.
3. Католицька церква на українських землях в XVI – першій половині XVII ст.
4. Берестейська унія: передумови, причини та наслідки укладання.
5. Відновлення православної ієрархії 1620 р., «Статті для заспокоєння руського народу». Петро Могила.

Блок 6.

1. Козацька верства: причини, джерела та шляхи формування. Версії походження козацтва.
2. Дмитро Вишневецький та його роль у розбудові Запорізької Січі й боротьбі з Кримським ханством.
3. Етапи формування Запорозької Січі, її внутрішній устрій та адміністрація.
4. Походи запорожців проти Кримського ханства і Туреччини у 1600–1619 рр. Хотинська війна.
5. Козацько-селянські постання під проводом К. Косинського, С. Наливайка, М. Жмайла, Т. Федоровича (Трясила) та ін.: причини, хід, наслідки.

ТЕМИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО КОНТРОЛЬНО-МОДУЛЬНИХ РОБІТ

КМР № 1

1. Хронологія та періодизація середньовічної та ранньомодерної історії України.

2. Проблеми джерельного забезпечення середньовічної та ранньомодерної історії України.

3. Дорадянська, радянська та сучасна історіографія середньовічної та ранньомодерної історії України.

4. Консолідаційні процеси у слов'янському середовищі в VII–VIII ст. Еволюція племінних союзів у племінні княжіння.

5. Куявія, Славія та Артанія, їх територіальна локалізація.

6. Соціальний устрій. Проблема слов'янської общини – верві.

7. Літописна інформація про географічне розташування східнослов'янських племінних княжінь. Етнічна та політична суть «літописних племен».

8. Державне об'єднання волинян, бужан і дулібів («Валінана»).

9. Археологічні відповідності «літописних племен». Основні риси матеріальної культури східних слов'ян за даними археологічних джерел (лука-райковецька, волинцевська, роменська культури).

10. Аскольд і Дир – останні представники династії Києвичів.

11. Теорії походження держави Русі та терміну «Русь» в історіографії.

12. Територіальна та політична структура Русі. Еволюція інститутів влади (князь, боярська рада, князівська адміністрація, віче, снєми).

13. Внутрішня та зовнішня політика київських князів кінця IX – середини X ст. Аналіз русько-візантійських договорів 907, 911 та 945 рр.

14. Реформи Володимира Великого.

15. Внутрішня та зовнішня політика Русі за Ярослава Мудрого.

16. Загальна характеристика та особливості феодальних відносин на Русі. Феодальна ієрархія, виникнення відносин васалітету та міністеріалітету. Велике феодальне землеволодіння.

17. Становище феодально залежного населення Русі. Характеристика феодальних повинностей.

18. Розвиток сільського господарства на Русі.

19. Виникнення давньоруських міст. Розвиток ремесла та торгівлі.

20. Княжіння Володимира Мономаха та Мстислава Великого.

21. Удільна роздробленість як історичне явище. Причини політичної роздробленості. Феодальні війни руських князів. Князівський снем у Любечі (1097 р.) та його наслідки.

22. Виникнення та політико-економічний розвиток Київської, Переяславської та Чернігівської земельно-князівств.

23. Монгольські походи в половецький степ. Битва на р. Калка (1223 р.). Завоювання монголами Південної Русі. Похід у Східну Європу.

24. Утворення Золотої Орди. Золотоординське правління на завойованих землях. Наслідки монгольського завоювання.

25. Історичні шляхи Волинської та Галицької земель в XI–XIII ст. Діяльність в Галичині братів Ростиславичів. Розквіт галицької держави за часів Ярослава Осмомисла

26. Виникнення Галицько-Волинського князівства. Розширення територіальних володінь, приєднання Києва та його роль.

27. Галицько-Волинська держава як суб'єкт міжнародних відносин. Королівство Руське. Встановлення окремої Галицької митрополії.

28. Королівство Русі за спадкоємців Данила Романовича (1264–1325 рр.). Занепад Галицько-Волинської держави.

29. Соціально-економічний розвиток Галицько-Волинської держави. Соляний промисел та його значення.

30. Особливості соціальної структури населення Галицько-Волинської держави. Розвиток землеробства, ремесл, торгівлі.

КМР № 2

6. Причини, напрямки та особливості територіального наступу Литви на українських землях.

7. Початок литовського володарювання Ольгерда та Любарта. Велике князівство Литовське наприкінці XIV – на початку XV ст.: внутрішній та зовнішній стан.

8. Кревська та Городельська унії: причини та передумови прийняття, зміст та наслідки.

9. Боротьба Вітовта із Золотою Ордою та Тевтонським орденом. Битва на р. Ворсклі 1399 р.

10. Великий князь литовський Свидригайло Ольгердович. Визвольна боротьба в князівстві (1432–1440).

11. Волинське удільне князівство Свидригайла (1440–1452) та Київське удільне князівство Олельковичів (1435–1470).

12. Остаточна ліквідація удільного устрою в 1471 р.: причини, зміст та наслідки.

13. Реформи Сигізмунда-Августа. Перший Литовський статут.

14. Причини та розвиток польської експансії на південноруські землі (кінець XIV – початок XVI ст.).

15. Соціальна структура українського суспільства в складі Литви та Польщі в XIV – першій половині XVI ст.

16. Громадське самоврядування. Магдебурзьке право в XIV – першій половині XVI ст.

17. Люблінська унія: причини укладання, характер, наслідки. Адміністративний устрій українських земель у складі Речі Посполитої.

18. Литовські Статути і соціально-правове становище різних станів у Речі Посполитій.

19. Розвиток сільського господарства в XVI – першій половині XVII ст. Фільварки.

20. Розвиток ремесл, промислів та торгівлі на українських територіях в XIV – першій половині XVII ст.

21. Поділ Київської митрополії в 1459 р. Загострення кризи в українському православ'ї у 1550–1570-х рр. Католицька церква в XVI – першій половині XVII ст.

22. Берестейська унія: передумови, причини та наслідки укладання.

23. Відновлення православної ієрархії 1620 р., «Статті для заспокоєння руського народу». Петро Могила.

24. Козацька верства: причини, джерела та шляхи формування. Версії походження козацтва.

25. Українська колонізація Нижнього Подніпров'я наприкінці XV – у XVI ст.

26. Дмитро Вишневецький та його роль у розбудові Запорізької Січі й боротьбі з Кримським ханством.

27. Етапи формування Запорозької Січі, її внутрішній устрій та адміністрація.

28. Побут Запорозької Січі. Січові традиції і звичаї. Бойове мистецтво запорожців.

29. Походи запорожців проти Кримського ханства і Туреччини у 1600–1619 рр. Хотинська війна.

30. Формування реєстрового козацтва.

31. Участь українських козаків у військових кампаніях Речі Посполитої. Похід на Москву.

32. Козацько-селянські постання під проводом К. Косинського, С. Наливайка, М. Жмайла, Т. Федоровича (Трясила) та ін.: причини, хід, наслідки.

33. Світоглядна система та релігійні уявлення східних слов'ян.

34. Розвиток писемності, освіти й науки на Русі. Особливості архітектури й мистецтва.

35. Вплив Гуманізму і Реформації на українську культуру. Література, архітектура, образотворче мистецтво, театр та музика в Україні XIV–XVI ст.

ПИТАННЯ ТА ТЕСТИ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Перший модуль

Тема 1.

Проблеми середньовічної та
ранньомодерної історії України.

Питання для самоперевірки

1. Які події вважають умовними початком та закінченням Середньовіччя в Європі?
2. Як співвідноситься періодизація історії Середніх віків Європи та України?
3. На які етапи поділяють модерну історію? Який період вважається умовним переломним моментом і чому?
4. У чому полягає проблема джерельного забезпечення вивчення середньовічної історії України?
5. Яких українських істориків, що спеціалізуються на проблемах середньовічної та ранньомодерної історії України ви знаєте?

Тема 2.

Східні слов'яни у переддержавний період

Питання для самоперевірки

1. Де розташовувалися території державних союзів слов'янських племен, що виникли у VIII – першій половині IX ст.?
2. Що таке Куявія, Славія та Артанія)?
3. Яким є походження і значення етноніма «Руська Земля»?

4. Яким був побут східних слов'ян напередодні утворення держави?

5. Що вам відомо про відносини східних слов'ян та Візантії в XVII–IX ст.?

Тести

1. *Оберіть характерні ознаки господарювання східних слов'ян:*

- а) високий рівень розвитку ковальства;
- б) створення складних іригаційних систем;
- в) розвиток товарного виробництва;
- г) ведення підсічного господарства;
- д) розвиток ткацького ремесла;
- е) кочове скотарство;
- ж) звіриний стиль в орнаменті.

2. *Про розселення слов'ян у VIII–IX ст. повідомляє:*

- а) історик Йордан;
- б) «Повість минулих літ»;
- в) історик Пліній Старший;
- г) «Слово о полку Ігоревім».

3. *До південно-західної (української) групи східних слов'ян належали:*

- а) полочани, дреговичі;
- б) кривичі, радимичі, в'ятичі, словени;
- в) деревляни, поляни, уличі, волиняни, сіверяни, тиверці, дуліби, білі хорвати;
- г) полочани, радимичі, поляни, уличі, волиняни, дреговичі;

4. Яке місто було древньою столицею сіверян?

- а) Новгород;
- б) Чернігів;
- в) Суздаль;
- г) Київ.

5. Назвіть ознаки початку державної консолідації східних слов'ян:

- а) існування сусідської общини;
- б) виникнення приватної власності на майно;
- в) виникнення майнової нерівності;
- г) поява знаті – групи людей, що претендувала на управління общиною завдяки походженню;
- д) існування спільної власності роду на знаряддя та продукти праці;
- е) існування родової общини;
- є) поява професійних військових на чолі з князями-вождями;
- ж) утворення великих союзів племен.

Тема 3.

Русь наприкінці IX – у першій половині XI ст.

Питання для самоперевірки

1. У чому суть норманської теорії походження Русі? Хто з вчених її представляє?
2. Які реформи здійснив на Русі Володимир?
3. Які наслідки мали реформи Ярослава Мудрого для розвитку держави?
4. Що складало основу економіки Русі?

5. Як виглядала еволюція співвідношення традицій демократизму та монархізму в політичному устрої Русі?

Тести

1. Побудуйте хронологічний ланцюжок правління київських князів:

- а) Ольга;
- б) Ігор;
- в) Святослав,
- г) Олег;
- д) Володимир;
- е) Ярополк;
- є) Ярослав.

2. Хто з київських князів підписав торговельний договір з Візантією у 911 р.?

- а) Олег;
- б) Ігор;
- в) Ольга;
- г) Аскольд.

3. Яку роль відігравали погости в Київській Русі?

- а) місця народних зборів;
- б) центри ремесла;
- в) місця збору данини;
- г) місця культових відправ.

4. Вкажіть наслідки утвердження християнства в Київській Русі:

- а) спричинило ослаблення і розпад держави;
- б) підняло міжнародний престиж Русі;

- в) привело до втрати міжнародного престижу Русі;
- г) привело до занепаду ремесел та сільського господарства.

5. Як у «Руській Правді» називалися селяни, що потрапили у залежність внаслідок укладення угоди?

- а) рядовичі;
- б) закупи;
- в) задушні люди;
- г) холопи.

Тема 4.

Київська держава у другій половині XI – XIII ст.

Питання для самоперевірки

1. Чому Київська Русь не була монолітною державою?
2. Якими були передумови розпаду Русі?
3. У чому полягали особливості розвитку Київського князівства після розпаду Русі (XII–XIV ст.)?
4. У чому полягали особливості монгольського панування на території сучасної України (від його встановлення до ліквідації)?
5. Неодноразово землі Русі зазнавали вторгнень кочових племен, але лише монголам удалося встановити свою владу над руськими землями. Чому це стало можливим?

Тести

1. Поставте у хронологічному порядку назви кочових народів, які змінювали один одного на кордонах Київської Русі:

- а) половці;
- б) монголи;
- в) хозари;
- г) печеніги.

2. В якій пам'ятці давньоруської писемності вперше згадується назва «Україна»?

- а) Київський літопис;
- б) Повість минулих літ;
- в) Галицько-Волинський літопис;
- г) Слово о полку Ігоревім.

3. Виберіть події, які не пов'язані з ім'ям Володимира Мономаха:

- а) авторство «Повчання дітям»
- б) повстання у Києві 1068 року;
- в) повстання у Києві 1113 року;
- г) особливо вдалі походи 1103, 1107, 1111 років проти половців.

4. Хто був союзником русичів у битві на Калці (1223 р.) проти монголо-татар?

- а) печеніги;
- б) половці;
- в) чорні клобуки;
- г) литовці.

5. До наведених дат знайдіть відповідні події:

а) 988 р.	1) повстання у Києві проти князя Ізяслава;
б) 1185 р.	2) повстання деревлян;
в) 1068 р.	3) хрещення Русі;
г) 1113 р.	4) похід Ігоря Святославича на половців;
д) 945 р	5) повстання у Києві проти князя-лихваря Святополка.

Тема 5.

Галицько-Волинська держава.

Питання для самоперевірки

1. Які причини зумовили піднесення південно-західних українських земель у XIII ст.?

2. Коли й ким Галичина і Волинь були об'єднані в єдину державу?

3. У чому полягає історичне значення події, яка відбулася 7 жовтня (за іншими даними – в грудні) 1253 р. в місті Дорогочині?

4. Що ви знаєте про останніх князів Галицько-Волинської держави та їх діяльність? Як її можна оцінити?

5. Якими були причини загибелі Галицько-Волинської держави та наслідки цієї події для українців як нації?

Тести

1. З якими твердженнями ви НЕ згодні?

- а) свого найвищого розквіту Галицьке князівство досягло за Ярослава Осмомисла;
- б) боярський вплив був сильним у Галичині;
- в) засновником Галицько-Волинської держави був Данило Галицький;

г) монголо-татарський воєвода Бурундай у 1259-1260 рр. напав на Волинь і примусив Данила Галицького зруйнувати укріплення міст Володимира, Кременця, Луцька, Львова;

д) останнім галицько-волинським князем був Юрій II Болеслав Тройденевич.

2. У якому році волинський князь Роман Мстиславович об'єднав Галичину і Волинь?

- а) 1187
- б) 1202
- в) 1205
- г) 1199

3. Внаслідок якої події часів правління Данила Романовича була остаточно розгромлена боярська опозиція?

- а) битва під Дорогичином;
- б) битва під Ярославом;
- в) битва на Каталонських полях;
- г) битва на р. Син Води.

4. Розставте у хронологічній послідовності події:

- а) утворення Галицької митрополії;
- б) перша письмова згадка про Львів;
- в) боротьба з навалою Бурундая;
- г) битва під Дорогичином;
- д) битва під Ярославом.

5. Побудуйте хронологічний ланцюжок галицько-волинських князів, які правили у XIII – на початку XIV ст.:

- а) Юрій-Болеслав;
- б) Андрій і Лев;
- в) Лев Данилович;
- г) Юрій Львович;
- д) Данило Романович.

Другий модуль

Тема 1.

Руські удільні князівства у складі сусідніх держав (друга половина XIV–XVI ст.)

Питання для самоперевірки

1. Чому литовським князям в XIV ст. вдалося без значного опору встановити свою владу на українських територіях?

2. Чому битва під Вількомиром мала негативні наслідки для українських земель?

3. Коли і внаслідок яких подій українські землі звільнялись від монгольського ярма?

4. Коли було укладено Кревську унію? Чому вона привела до посилення польських впливів у Великому князівстві Литовському?

5. Чому наприкінці XV – на початку XVI ст. Кримське ханство стало серйозною загрозою для існування українського народу?

Тести

1. Які українські землі відійшли до Литви після битви на Синіх Водах?

- а) Київська і Чернігівська землі;
- б) Чернігівська земля, Східна Волинь і Київщина;
- в) Волинська земля, Чернігівщина, Новгород-Сіверщина;
- г) Подільська, Київська землі.

2. Які держави і коли уклали Кревську унію?

- а) Велике князівство Литовське і Московська держава у 1410 р.;
- б) Велике князівство Литовське і Польське королівство у 1398 р.;
- в) Польське королівство і Угорське королівство у 1385 р.;
- г) Польське королівство і Велике князівство Литовське у 1385 р.

3. Коли Буковину (Шипинську землю) було включено до складу Молдовської держави?

- а) у середині XIV ст.;
- б) на початку XV ст.;
- в) у середині XV ст.;
- г) наприкінці XV ст.

4. Вкажіть, які українські землі увійшли до складу Московської держави на початку XVI ст.:

- а) Київщина;
- б) Новгород-Сіверщина;

- в) Слобожанщина;
- г) Крим.

5. Розставте у хронологічній послідовності події:

- а) Городельська угода;
- б) поразка литовського князя Вітовта у битві з татарами на річці Ворсклі;
- в) ліквідація удільного Київського князівства і перетворення його у литовську провінцію;
- г) Кревська унія;
- д) повстання князя Михайла Глинського.

Тема 2.

Українські землі у складі Речі Посполитої (кінець XVI – середина XVII ст.)

Питання для самоперевірки

1. Що змінилося в політичному розвитку українських земель після Люблинської унії?
2. Чи забезпечила Берестейська унія права та привілеї української церкви, рівноправність уніатів і католиків у Речі Посполитій?
3. Якими були основні етапи закріпачення селян на території України в XIV–XVI ст.?
4. Якими були основні соціальні верстви в Україні в XIV–XVII ст.?
5. У чому полягала різниця в становищі та впливі у Великому князівстві Литовському та Польщі XVI – XVII ст. магнатів та шляхти?

Тести

1. Що таке фільварок?

- а) господарство вільного селянина;
- б) об'єднання ремісників за професійною ознакою;
- в) підприємство в середні віки, на якому видобувалась залізна руда;
- г) феодальне господарство, що базувалось на праці кріпосних селян і було пов'язане з ринком.

2. Кому підпорядковувалась українська греко-католицька церква відповідно до рішень Берестейської унії?

- а) константинопольському патріархові;
- б) римському папі;
- в) московському патріархові;
- г) польському королю.

3. Коли було прийнято Литовський статут, який юридично закріплював кріпосне право на українських землях?

- а) 1529;
- б) 1557;
- в) 1566;
- г) 1588.

4. Що таке магдебурзьке право?

- а) привілеї польської шляхти в українських містах;
- б) правові норми, за якими судилося українське селянство в середні віки

- в) місцеве самоуправління, за яким міста звільнялись від управління та суду феодала;
- г) привілеї козацької старшини в українських містах.

5. Розставте у хронологічній послідовності події:

- а) прийняття Першого Литовського статуту; .
- б) перший великий напад кримських татар на українські землі та зруйнування ними Києва;.
- в) заснування Запорізької Січі на Хортиці;
- г) Люблінська унія між Литвою і Польщею;
- д) заснування першого в Україні братства.

Тема 3.

Становлення козацтва (XVI – середина XVII ст.)

Питання для самоперевірки

1. Чому Запорізьку Січ називають «християнською козацькою республікою»?
2. Коли і чому виникла категорія населення під назвою «реєстрове козацтво»?
3. Які групи населення брали участь у козацько-селянських повстаннях XVI – першої половини XVII ст.?
4. Чи можна стверджувати, що на початку XVII ст. козацтво перетворилось на впливовий фактор міжнародного життя? Чому?
5. Чому період протягом 1638–1648 рр. польська шляхта назвала часом «золотого спокою»?

Тести

1. Для чого було побудовано фортецю Кодак?

- а) для оборони України від кримських татар;
- б) для утруднення зв'язків Запорозжя з Україною;
- в) для утруднення зв'язків Запорозжя з Польщею;
- г) для оборони Запорозжя від кримських татар.

2. З наведеного переліку виберіть факт, який відповідає військово-адміністративному устрою Запорізької Січі:

- а) вища влада в Січі належала козацькій раді;
- б) вища влада в Січі належала гетьманові;
- в) вища влада в Січі належала кошовому отаману, вона переходила у спадок;
- г) козацька рада на Січі скликала один раз на місяць.

3. Як називався один із козацьких клейнодів, який був ознакою влади гетьмана (кошового отамана)?

- а) бунчук;
- б) пернач;
- в) булава;
- г) хоругва.

4. Хто із перелічених осіб стояв на чолі повстання 1594–1596 рр.?

- а) Михайло Дорошенко;
- б) Григорій Лобода;
- в) Самійло Кішка;
- г) Северин Наливайко.

5. Розставте у хронологічній послідовності події:

- а) козацько-селянське повстання під проводом М. Жмайла;
- б) перша писемна згадка про українських козаків;
- в) селянсько-козацьке повстання під керівництвом Павла Бута (Павлюка);
- г) заснування Острозької академії;
- д) Прийняття «Устави на волоки».

Тема 4.

Українська культура
середньовічної та початку ранньомодерної доби

Питання для самоперевірки

- 1. Як язичництво впливало на розвиток мистецтва східних слов'ян?
- 2. Чи погоджуєтеся ви з тим, що прийняття Володимиром християнства вплинуло не лише на вектор розвитку Русі, а й на світову культуру в цілому?
- 3. Які давньоруські твори літератури дійшли до наших днів? Яке їх значення?
- 4. Як саме проявилися ідеї Відродження та Реформації вплинули на культуру на теренах України?
- 5. Які західноєвропейські архітектурні стилі позначилися на містобудуванні України XIV–XVI ст.?

Тести

1. Богиня кохання, життєвого начала, шлюбу та розваг у слов'ян:

- а) Мокош;
- б) Марена;

- в) Лада;
- г) Дана.

2. Софійський собор – це:

- а) архітектурна споруда, збудована грецькими майстрами наприкінці X ст.;
- б) резиденція київських митрополитів, церковний центр Русі;
- в) місце хрещення Володимира Великого;
- г) найвидатніша церковна споруда Києва, яка до сьогодні не зберіглася.

3. Автор урочистої проповіді «Слово про закон і благодать»:

- а) Анастас;
- б) Феофілакт;
- в) Іларіон;
- г) Сильвестр.

4. Різнокольорові кубики смальти або скла, вставлені у свіжерозведений розчин цементу, нанесений на стіну відповідно до малюнку – це:

- а) левкас;
- б) вітраж;
- в) мозаїка;
- г) фреска.

5. Братства в історії України – це:

а) корпоративні об'єднання ремісників у містах, що користувалися магдебурзьким правом;

б) добродійні товариства шляхти, які опікувалися будівництвом храмів власним коштом;

в) об'єднання реєстрового козацтва та духовенства, які здійснювали контроль за діяльністю церкви;

г) релігійно-громадські організації міщан при православних церквах на українських землях.

ТЕМИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ ЕКЗАМЕНУ

1. Хронологія та періодизація середньовічної та ранньомодерної історії України.

2. Проблеми джерельного забезпечення середньовічної та ранньомодерної історії України.

3. Дорадянська, радянська та сучасна історіографія середньовічної та ранньомодерної історії України.

4. Консолідаційні процеси у слов'янському середовищі в VII–VIII ст. Еволюція племінних союзів у племінні княжіння.

5. Куявія, Славія та Артанія, їх територіальна локалізація.

6. Соціальний устрій. Проблема слов'янської общини – верві.

7. Літописна інформація про географічне розташування східнослов'янських племінних княжінь. Етнічна та політична суть «літописних племен».

8. Державне об'єднання волинян, бужан і дулібів («Валінана»).

9. Археологічні відповідності «літописних племен». Основні риси матеріальної культури східних слов'ян за даними археологічних джерел (лука-райковецька, волинцевська, роменська культури).

10. Аскольд і Дир – останні представники династії Києвичів.

11. Теорії походження держави Русі та терміну «Русь» в історіографії.

12. Територіальна та політична структура Русі. Еволюція інститутів влади (князь, боярська рада, князівська адміністрація, віче, снєми).

13. Внутрішня та зовнішня політика київських князів кінця IX – середини X ст. Аналіз русько-візантійських договорів 907, 911 та 945 рр.

14. Реформи Володимира Великого.

15. Внутрішня та зовнішня політика Русі за Ярослава Мудрого.

16. Загальна характеристика та особливості феодальних відносин на Русі. Феодальна ієрархія, виникнення відносин васалітету та міністеріалітету. Велике феодальне землеволодіння.

17. Становище феодально залежного населення Русі. Характеристика феодальних повинностей.

18. Розвиток сільського господарства на Русі.

19. Виникнення давньоруських міст. Розвиток ремесла та торгівлі.

20. Княжіння Володимира Мономаха та Мстислава Великого.

21. Удільна роздробленість як історичне явище. Причини політичної роздробленості. Феодальні війни руських князів. Князівський снем у Любечі (1097 р.) та його наслідки.

22. Виникнення та політико-економічний розвиток Київської, Переяславської та Чернігівської земельно-князівств.

23. Монгольські походи в половецький степ. Битва на р. Калка (1223 р.). Завоювання монголами Південної Русі. Похід у Східну Європу.

24. Утворення Золотої Орди. Золотоординське правління на завойованих землях. Наслідки монгольського завоювання.

25. Історичні шляхи Волинської та Галицької земель в XI–XIII ст. Діяльність в Галичині братів Ростиславичів. Розквіт галицької держави за часів Ярослава Осмомисла

26. Виникнення Галицько-Волинського князівства. Розширення територіальних володінь, приєднання Києва та його роль.

27. Галицько-Волинська держава як суб'єкт міжнародних відносин. Королівство Руське. Встановлення окремої Галицької митрополії.

28. Королівство Русі за спадкоємців Данила Романовича (1264–1325 рр.). Занепад Галицько-Волинської держави.

29. Соціально-економічний розвиток Галицько-Волинської держави. Соляний промисел та його значення.

30. Особливості соціальної структури населення Галицько-Волинської держави. Розвиток землеробства, ремесл, торгівлі.

36. Причини, напрямки та особливості територіального наступу Литви на українських землях.

37. Початок литовського володарювання Ольгерда та Любарта. Велике князівство Литовське наприкінці XIV – на початку XV ст.: внутрішній та зовнішній стан.

38. Кревська та Городельська унії: причини та передумови прийняття, зміст та наслідки.

39. Боротьба Вітовта із Золотою Ордою та Тевтонським орденом. Битва на р. Ворсклі 1399 р.

40. Великий князь литовський Свидригайло Ольгердович. Визвольна боротьба в князівстві (1432–1440).

41. Волинське удільне князівство Свидригайла (1440–1452) та Київське удільне князівство Олельковичів (1435–1470).

42. Остаточна ліквідація удільного устрою в 1471 р.: причини, зміст та наслідки.

43. Реформи Сигізмунда-Августа. Перший Литовський статут.

44. Причини та розвиток польської експансії на південноруські землі (кінець XIV – початок XVI ст.).

45. Соціальна структура українського суспільства в складі Литви та Польщі в XIV – першій половині XVI ст.

46. Громадське самоврядування. Магдебурзьке право в XIV – першій половині XVI ст.

47. Люблінська унія: причини укладання, характер, наслідки. Адміністративний устрій українських земель у складі Речі Посполитої.

48. Литовські Статути і соціально-правове становище різних станів у Речі Посполитій.

49. Розвиток сільського господарства в XVI – першій половині XVII ст. Фільварки.

50. Розвиток ремесл, промислів та торгівлі на українських територіях в XIV – першій половині XVII ст.

51. Поділ Київської митрополії в 1459 р. Загострення кризи в українському православ'ї у 1550–1570-х рр. Католицька церква в XVI – першій половині XVII ст.

52. Берестейська унія: передумови, причини та наслідки укладання.

53. Відновлення православної ієрархії 1620 р., «Статті для заспокоєння руського народу». Петро Могила.

54. Козацька верства: причини, джерела та шляхи формування. Версії походження козацтва.

55. Українська колонізація Нижнього Подніпров'я наприкінці XV – у XVI ст.

56. Дмитро Вишневецький та його роль у розбудові Запорізької Січі й боротьбі з Кримським ханством.

57. Етапи формування Запорозької Січі, її внутрішній устрій та адміністрація.

58. Побут Запорозької Січі. Січові традиції і звичаї. Бойове мистецтво запорожців.

59. Походи запорожців проти Кримського ханства і Туреччини у 1600–1619 рр. Хотинська війна.

60. Формування реєстрового козацтва.

61. Участь українських козаків у військових кампаніях Речі Посполитої. Похід на Москву.

62. Козацько-селянські постання під проводом К. Косинського, С. Наливайка, М. Жмайла, Т. Федоровича (Трясила) та ін.: причини, хід, наслідки.

63. Світоглядна система та релігійні уявлення східних слов'ян.

64. Розвиток писемності, освіти й науки на Русі. Особливості архітектури й мистецтва.

65. Вплив Гуманізму і Реформації на українську культуру. Література, архітектура, образотворче мистецтво, театр та музика в Україні XIV–XVI ст.

ДОТРИМАННЯ ВИМОГ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Здобувачі вищої освіти несуть персональну відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності під час вивчення освітнього компонента.

Відповідальність за порушення академічної доброчесності регулює Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання і провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- дотримання Конституції України;
- дотримання законодавства України в сфері освіти та вищої освіти;
- дотримання загальноприйнятих етичних норм;
- дотримання норм законодавства України про авторське право;
- повагу до науково-педагогічних і педагогічних працівників;
- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

- представлення на оцінювання лише самостійно виконаної роботи, що не є запозиченою або переробленою з іншої, виконаної третіми особами;

- повагу честі й гідності інших осіб;

- використання в навчальній і/або дослідницькій/творчій діяльності достовірних джерел інформації, грамотне посилання на них;

- відмову від фальсифікації або фабрикації інформації, наукових результатів з їх подальшим використанням;

- не пропонування хабара за отримання будь-яких переваг у навчальній або дослідницькій/творчій діяльності;

- відмову від заохочення будь-якими способами зміни отриманої академічної оцінки;

- відповідальність за порушення академічної доброчесності;

- інформування адміністрації ЛНУ імені Тараса Шевченка в разі отримання для виконання рішень чи доручень, які є незаконними або такими, що становлять загрозу захищеним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державним або суспільним інтересам.

Порушенням академічної доброчесності під час освітнього процесу є:

- *академічний плагіат* – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без

зазначення авторства, без належного оформлення посилань.

Форми академічного плагіату:

- використання у власному творі чужих матеріалів (зображень, тексту), зокрема з мережі Інтернет, без належних посилань;

- парафраз аби цитування матеріалу, створеного іншою особою, як опублікованого, так і ні, без належного дотримання правил цитування;

- спотворене представлення чужих ідей, їх синтез або компіляція з першоджерел;

- представлення як власного твору матеріалу, що був отриманий з інтернету або від третіх осіб в обмін на фінансову винагороду / послугу чи соціальні зв'язки;

➤ *фабрикація* – вигадкування даних чи фактів, що використовують в освітньому процесі, наукових дослідженнях або творчій діяльності;

➤ *фальсифікація* – свідомо зміна чи модифікація вже наявних відомостей, що стосуються освітнього процесу, наукових досліджень або творчої діяльності;

➤ *списування* – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

➤ *необ'єктивне оцінювання* – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;

➤ *академічне шахрайство* – будь-які дії учасників освітнього процесу змістом яких є:

- посилання на джерела, які не було використано в роботі;

- використання під час контрольних заходів заборонених допоміжних матеріалів або технічних засобів (шпаргалки, мікронавушники, телефони, планшети тощо);

- проходження процедур контролю знань підставними особами; списування – використання без відповідного дозволу зовнішніх джерел інформації під час оцінювання результатів навчання;

- повторне використання раніше виконаної іншою особою письмової роботи (лабораторної, контрольної, індивідуальної, курсової, кваліфікаційної тощо);

- повторна публікація власних наукових результатів;

- складання іспиту чи заліку іншою особою.

➤ *академічний обман* – надання завідомо неправдивої інформації про власну освітню (наукову, творчу) діяльність чи організацію освітнього процесу;

➤ *академічне хабарництво* – надання (отримання) учасником освітнього процесу або пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна чи послуг матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної вигоди в освітньому процесі;

➤ *конфлікт інтересів* – наявність в особи приватного інтересу в сфері, у якій вона виконує її службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень або вчинення чи не вчинення дій під час виконання зазначених повноважень;

➤ *приватний інтерес* – будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, зокрема зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими

позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, зокрема ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях;

➤ *службова недбалість* – невиконання або неналежне виконання службовою особою її службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди захищеним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб;

➤ *зловживання впливом* – пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення уповноваженою особою.

За порушення правил академічної доброчесності здобувачів вищої освіти притягають до таких форм відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (контрольної роботи, іспиту, заліку тощо);
- повторне проходження навчального курсу;
- попередження;
- відрахування з університету;
- інші форми відповідно до законодавства.

Порядок притягнення до відповідальності здобувачів вищої освіти за порушення академічної доброчесності визначається відповідною процедурою.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

Нормативні акти

Закон України «Про вищу освіту». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 29.04.2024).

Концепція освітньої діяльності за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) галузі знань 01 Освіта першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL : <https://drive.google.com/file/d/1T8u7EmTr9WB-B9nxoz-tadW7c1kZ3YiU/view?usp=sharing> (дата звернення: 13.05.2024).

Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» URL : https://drive.google.com/file/d/1u8Bo_S2xQTCDSfCt660P3kV0UR8FsPxd/view (дата звернення: 29.04.2024).

Положення про організацію освітнього процесу в ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». URL : https://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/poloj_organiz_ocv_prot_23122022.pdf (дата звернення: 29.04.2024).

Положення про порядок визнання результатів навчання, здобутих шляхом формальної, неформальної та/або інформальної освіти в ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». URL : https://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/poloj_poryadok_res_osvita.pdf (дата звернення: 29.04.2024).

Процедура встановлення відповідальності здобувачів вищої освіти за порушення академічної доброчесності.
URL : https://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/5_3_protos_zabezp_yakist_osvita_2020_2.pdf (дата звернення: 29.04.2024).

Історичні джерела

Боплан Г.-Л. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії разом з їхніми звичаями, способами життя і ведення воєн. К. : Наукова думка; Кембрідж (Мас.) : Укр. наук. ін-т, 1990. 256 с.

Величко С. Літопис. *Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки*. К : Дніпро, 2006. С. 450–818.

Вишенський І. Твори / Іван Вишенський ; пер. з книж. укр. мови В. Шевчука. Київ : Дніпро, 1986. - 247 с.

Галицько-волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За ред. чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляра К. : Наукова думка, 2002. 400 с.

Зизаній С. Казаньє святого Кирилла Патріархи ієрусалимського о антихристѣ и знаках его. З розширенням науки против ересей розных. URL: http://litopys.org.ua/old14_16/old14_16.htm (дата звернення: 20.05.2024).

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2008. 1100 с.

Лев Диякон. Історія. М. : Наука, 1988. 239 с.

Літопис Самовидця. К. : Вид-во «Наукова думка», 1971. 175 с.

Повість минулих літ. Львів : «Каменярь», 1990. 223 с.

Правда русская : учеб. пособие / Отв. ред. Б. Д. Греков. М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1940. 112 с.

Прокопій Кесарійський. Про державу, культуру, вірування, звичаї та побут східних слов'ян (VI ст. н. е.). *Історія України в документах і матеріалах* / Уклад. М. Н. Петровський. К.: Радянська школа, 1946. Т. 1. С. 30-31.

Розселення слов'ян та їх життя. *Історія України в документах і матеріалах* / Уклад. М. Н. Петровський. К.: Радянська школа, 1946. Т. 1. С. 26–30.

Симокатта Феофілакт. Історія. *Крисаченко В. С. Українознавство: Хрестоматія-посібник: У 2 кн.* К.: Либідь, 1996. Кн. 1. С. 115–119.

Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002–2004.

Стрийковський М. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси / Відп. ред. О. Купчинський. Львів, 2011. 1075 с.

Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. К. : КНТ, 2007. 520 с.

Шерер Ж.-Б. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорозжців та козаків України, або Малоросії. К. : Укр. письменник, 1994. 311 с.

Щоденник Еріха Ляссоти із Стеблева (1588–1594). *Мемуари до історії південної Русі*. Випуск I (XVI ст.) / За редакцією В. Антоновича. Дніпропетровськ : Січ, 2005. С. 159–218.

Література

Основна

Давня історія України : в 3-х т. / редкол. : П. П. Толочко та ін. К. : Наукова думка, 1997. Т. 3. Слов'яно-руська доба. 2000. 696 с.

Історія українського козацтва: у 2 т. / Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006–2007.

Русина О. В. Україна під татарами і Литвою. К.: Альтернативи, 1998. 320 с.

Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII – середина XVII ст.). К. : «Кондор», 2005. 284 с.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. К.: Генеза, 1997. 312 с.

Додаткова

Баран В. Д. Давні слов'яни. К. : Видавничий дім Альтернативи, 1998. 336 с.

Баран В. Д. Процеси етнокультурного розвитку на території України у I тис. н.е. *Україна й українство в*

етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення. К.: НДІУ, 2018. С. 127–148.

Бачинська О. А., Чухліб Т. В., Щербак В. О. Українське козацтво. Золоті сторінки історії. К. : ПП «КРИСТАЛ БУК», 2015. 400 с.

Білоус Н. О. Функції та основні напрями діяльності Київського магістрату в XVI – пер. пол. XVII ст. *УІЖ*. 2005. № 5. С. 4–18.

Білоус П. В. Історія української літератури XI–XVIII ст.: К.: ВЦ «Академія», 2009. 424 с.

Бушак С. М. Українські народні картини «Козак Мамай» XVIII–XIX століть: іконографія, генеза, еволюція. : дис. ... д.філософ. 2024

Войтович Л.В. Княжа доба на Русі (837 – 1492). Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. Т. 1 : Становлення імперії Русь (837 – 1054). 590 с.

Войтович Л. Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації. *Український історичний журнал (УІЖ)*. 2003. № 4. С. 134–139.

Воронов В. І. Джерелознавство історії України. Д. : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. 336 с.

Головащенко С. І. Історія християнства. К. : Либідь, 1999. 351 с.

Головко О. Б. Держава Романовичів та Золота Орда (40–50-ті рр. XIII ст.). *УІЖ*. 2004. № 6. С. 3–16.

Горбаненко С. А., Пашкевич Г. О. Землеробство давніх слов'ян (кінець I тис. до н. е. – I тис. н. е.). К.: Академперіодика, 2010. 316 с.

Грицак Я. Й. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. Київ : Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.

Гудима Ю. В. Галицько-Волинське князівство в XI–XIV ст.: територія, природні та людські ресурси : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2020

Гурбик А. О. Виникнення Запорозької Січі (хронологічний та територіальний аспекти проблеми). *УІЖ*. 1999. № 6. С. 3–17.

Гурбик А. О. Волочна поміра на українських землях у складі Великого князівства Литовського в XVI ст. *УІЖ*. 1996. № 4. С. 49–61.

Гуржій О. І., Корнієнко В. В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. К.: Вид-во «Україна», 2004. 192 с.

Гуржій О. І. Козацька Україна. Боротьба за державу (XVI – XVII ст.) Київ : Арій, 2023. 367 с.

Диба Ю. Географія початкової Русі за східними джерелами. *Княжа доба: історія і культура*. Львів: [Б. в.], 2016. Вип. 10: Святий Володимир Великий 1015–2015. С. 9–58.

Довгань П. Бужани як етнічний та державотворчий чинник у давній історії України. *Вісник Інституту археології Львівського національного університету ім. Івана Франка*. 2006. Вип. 1. С. 46–57.

Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін. К. : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.

Лин Л. М. Галицько-Волинська держава: етимологія поняття, органи влади та їх статус. *Наук.-інформ. вісн. Івано-Франків. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. Сер. Право.* 2021. № 11. С. 16–22.

Ісаєвич Я. Княжа доба і Середні віки: наскільки співпадають ці визначення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2011. Вип. 20. С. 306–312.

Історичне джерелознавство / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. К. : Либідь, 2002. 486 с.

Історія Запорізької Січі / ред. В. Смолій та ін. 2-ге вид. Київ : Арій, 2023. 239 с.

Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / упоряд. Б. З. Якимович. Львів : Світ, 1992. VIII, 702 с.

Історія українського мистецтва : у 5 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; голов. ред. Г. Скрипник. К., 2007–2011.

Історія українського селянства / редакційна рада: В. М. Литвин, В. М. Геєць та ін. К. : Наукова думка, 2006. Т. 1. 632 с.

Історія української культури: у 5 т. [Електронний ресурс] / НАН України; редкол.: Б. Є. Патон [та ін.] К. : Наукова думка, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm> (дата звернення: 20.08.2023).

Капраль М. М. Функціонування органів влади Львова у XIII–XVIII ст. (Нарис історії магдебурзького права). *ВІЖ*. 2006. № 5. С. 98–111.

Конча С. «Дулібський союз»: між міфом і дійсністю. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Сер. Українознавство*. 2005. № 9. С. 23–29.

Костюк П. Королівство Русь : події, факти, постаті. Львів : Простір-М, 2023. - 167 с.

Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. К. : Альтернативи, 1998. 336 с. (Україна крізь віки. Т. 5)

Котляр М. Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-річчя утворення). *ВІЖ*. 2000. №1. С. 21–31.

Котляр М. Ф. Давньоруська держава кінця XI – початку XII ст. (Від усобиць до стабілізації. *ВІЖ*. 1997. № 2. С. 18–27.

Котляр М. Ф. Давньоруська державність: до і після Любеча. *ВІЖ*. 1997. № 4. С. 19–28.

Котляр М. Ф. Данило Галицький. К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2002. 328 с.

Котляр М. Ф. До проблеми настання феодальних відносин у східнослов'янському світі. *ВІЖ*. 2013. № 6. С. 58–71.

Котляр М. Ф. Історія суспільного життя Русі : Нариси. К. : Інститут історії України, 2016. 288 с.

Котляр М. Ф. Княжа служба в Київській Русі. К. : Інститут історії України НАН України, 2009. 251 с.

Котляр М. Ф. Феномен удільної роздробленості Русі (повернення до проблеми). *ВІЖ*. 2013. № 2. С. 24-37.

Котляр М. Ф. Шляхи християнства на Русь (легендарні й реальні). *ВІЖ*. 2008. № 5. С. 4-15.

Коцур В. П., Коцур А. П. Історіографія історії України. Чернівці : Золоті литаври, 2013. 520 с.

Кочан Н. І. Флорентійська унія і Київська митрополія: до характеристики розвитку та втілення ідеї унії церков. *ВІЖ*. 1996. № 1. С. 28–44.

Кульчицький С. В. Періодизація історії України: URL: http://www.history.org.ua/?termin=periodyzacija_istorij_ukrajny (дата звернення: 20.08.2023).

Левін О. Л. Становлення правової системи Київської Русі за часи правління Володимира Великого. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лютого 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 213–215

Леонт'єв Д. В. Архітектура України : від античності до нашого часу. Х. : Ранок, 2010. 224 с.

Лешан В. Ю., Звенигородська Ю. М. Історія християнства в Україні. Чернівці : Рута, 2007. 160 с.

Масол Л. М. Художня культура України. К.: Вища школа, 2006. 239 с.

Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. К. : Вікар, 2003. 335 с.

Митрофан (Божко), архім. Образи святителя Петра Могили, митрополита Київського і Галицького, у панегіриках і посвятах XVII ст. *Труди Київської Духовної Академії*. № 37. К.: Київська духовна академія і семінарія, 2022. С.121–139.

Мицик Ю. А. Київський патріархат у проектах Петра Могили. *УІЖ*. 2007. № 1. С. 61–69.

Могила П. Антологія, сирѣч молитвы и поученія душеполезная. В душевную ползу спудеов и всѣх благочестивых любомолитвеник. Вкратцѣ собраная и благочиннѣ расположена тщаніем... Петра Могилы. К., 1636.

Молодій В. Русь між Сходом і Заходом. *Локальна історія*. 2023. № 3 (53). С. 48–53.

Моця О. П. Синьоводська битва та її наслідки в контексті історії середньовічної Європи. *УІЖ*. 2012. № 2. С. 4–10.

Овсій І. О. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року). К. Либідь, 2002. 147 с.

Павленко Ю. Дохристиянські вірування давнього населення України. К. : Либідь, 2000. 325 с.

Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: Либідь, 1998. 256 с.

Присяжнюк Ю. Пісні, думи та тексти козацької тематики у музичних творах другої половини 50-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. *Старожитності Лукомор'я*. 2023. № 6. С. 70-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ctarluk_2023_6_9 (дата звернення: 20.04.2024).

Ричка В. М. «Вся королівська рать» (Влада Київської Русі). К. : Ін-т історії України НАН України, 2009. 180 с.

Ричка В. М. «Галич – другий Київ»: середньовічна формула чи історіографічна метафора? *УІЖ*. 2006. № 1. С. 4–13.

Ричка В. М. Візантійські походи київських князів в історичній пам'яті східного слов'янства. *УІЖ*. 2012. № 4. С. 4–20.

Ричка В. М. Лицар Духу: Володимир Великий в історії та пам'яті. К. : Ін-т історії України НАН України, 2015. 132 с.

Русина О. В. Історія Київського князівства XIV–XV ст. у світлі нових даних. *Україна крізь віки : зб. наук. пр. на пошану академіка НАН України, професора Валерія Смолія* / Відп. ред. О. Онищенко. К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. С. 184–202.

Русина О. В. Міжконфесійні взаємини й суспільно-політичні рухи XV – початку XVI ст. на теренах України. *УІЖ*. 2006. № 3. С. 4–16.

Русина О. В. Українські землі як об'єкт змагань держав Центрально-Східної Європи. *Нариси з історії дипломатії України* / під ред. В. А. Смолія. К. : Вид. дім «Альтернативи», 2001. С. 78–106.

Савченко С. Козацькі ватажки, гнобителі народу, розпусні прожигателі життя, полум'яні революціонери. *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки*. 2023. № 1. С. 160–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2023_1_19. (дата звернення: 20.04.2024).

Сас П. М. Відновлення православної церковної ієрархії Київської митрополії (1620 р.). *УІЖ*. 2010. № 4. С. 15–39.

Сас П. М. Політико-правові засади воєнної служби запорожців та грошова винагорода їм за участь у Хотинській війні 1621 р. *УІЖ*. 2005. № 6. С. 4–33.

Сас П. М. Укладання Хотинського мирного договору 1621 р. *УІЖ*. 2013. № 2. С. 38–73.

Сас П. М. Хотинська війна 1621 року. К.: Інститут історії України НАН України, 2011. 520 с.

Сас П. Воєнний промисел запорізьких козаків (перша половина XVII ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. 2007. № 7. С. 167–196.

Семчишин М. Тисяча років української культури (Історичний огляд культурного процесу). Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. 550 с.

Симоненко Р. Г. Про геополітичний фактор в історії України (XIV – першій половині XVII ст.). *УІЖ*. 2002. № 6. С. 5–31.

Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях : Зб. статей / за ред. Ф. М. Шабульдо. К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. 172 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція (1648–1676 рр.). К. : Альтернативи, 1999. 352 с.

Студинський К.Й. Полемічне письменство в 1608 році : студія у Львові : З друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1911. Ч. 1. - [2], 33, [1] с.

Терлюк І. Особливості еволюції ідеї української національної державності в умовах посилення російсько-імперської інкорпорації козацької Гетьманщини. *Національного університету «Львівська політехніка»*.

Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 10, № 1. С. 31–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2023_10_1_7 (дата звернення: 20.04.2024).

Тимошенко Л. В. Берестейська унія 1596 р. Дрогобич : Коло, 2004. 197 с.

Ткачук Р. Ф. Полемічна традиція унійних письменників кінця XVI – першої половини XVII ст.: доба і постаті, текст і прототекст, риторика і поетика. Київ: КММ, 2019. 486 с.

Україна і Литва в XIV–XVI століттях. Політико-правові та соціально-економічні аспекти / В. Г. Берковський, А. В. Блануца, Д. П. Ващук, А. О. Гурбик, Б. В. Черкас. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011. 256 с.

Харишин М.В. Українська церква між двома уніями (1569–1596 р.) *УІЖ*. 1996. № 4. С. 24–34.

Чухліб Т. В. Гетьмани України. Військо, політика, держава. Київ : Арій, 2023. 351 с.

Чирук С. В. Козацькі витоки Дніпра (місто трьох переправ). Музей історії Дніпра. Дніпро : Герда, 2023. 60 с.

Чухліб Т. В. Козацька Україна на міжнародній арені. Київ : Арій, 2023. 351 с.

Чухліб Т. В. Козацька Україна та шляхетська Польща. Битви. Війни. Союзи Київ : Арій, 2023. 383 с.

Шабульдо Ф. М. Битва біля Синіх Вод 1362 р.: маловідомі та незнані аспекти. *УІЖ*. 1996. № 2. С. 3–14.

Шип Н. А. Дискусія про термін «Русь». *УІЖ*. 2002. № 6. С. 92–107.

Щербак В. Джерела формування козацької старшини в Україні (друга половина XVI – середина XVII ст.). *Київські історичні студії*. 2023. № 2. С. 32–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Khs_2023_2_6 (дата звернення: 20.04.2024).

Щербак В. О. Українське козацтво : формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. К. : КМ Academia, 2000. 300 с.

Щодра О. Між норманізмом і антинорманізмом: дискусії про походження Русі у світлі писемних джерел. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2018–2019. Випуск 19–20. С. 115–139

Навчально-методичне видання

Олександр Набока, Ольга Дробишева, Євгенія Шевцова

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Частина 1

навчально-методичний посібник для здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 014.3 Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)
денної та заочної форм навчання

Видання 2-ге, виправлене і доповнене

Здано до склад. 31.05.2024 р. Підп. до друку 04.06.2024 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсет.
Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 4,0. Наклад 50 прим.

Видавець і виготовлювач

**Видавництво Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

e-mail: luguniv.info.edu@gmail.com

*Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від
09.04.2009 р.*